

GJURO ARNOLD KAO ESTETIČAR U KONTEKSTU KONTROVERZA HRVATSKE MODERNE

ZLATKO POSAVAC

(*Institut za filozofiju,
Zagreb*)

UDK 18 Arnold, Gj.
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 15. XI. 1994.

VI. Zaključak

Implikacije, a ipak Arnoldova estetika u novom svjetlu

1.

Sa sigurnošću i bez oklijevanja može se reći da Gjuro Arnold nije osoba hrvatske kulturne povijesti kojoj bismo ime tek trebali izvlačiti iz zaborava i spašavati ga od prešućivanja. Međutim, sasvim je druga stvar kakve su predodžbe u optičaju i kakve još uvijek kolaju o njegovom bilo književnom, bilo pedagoškom, bilo pak filozofskom radu. Vidjeli smo u glavnim crtama, djelomice, kakve su prosudbe kolale o njemu za vrijeme njegova života i u vrijeme najaktivnijeg angažiranja, zatim poslije, tijekom prve polovice (do 1945), posebno pak u drugoj polovici 20. stoljeća. Možda je najmanje prijeporna njegova nastavnička i pedagoška, da tako kažemo školnička i sveučilišna djelatnost. Nedoumice su nastajale pri prosudbi s jedne strane književnog, zapravo pjesničkog rada i angažiranja Gjure Arnolda, te s druge, njegovog filozofskog rada, njegove filozofije, navlastito za njenu estetičku dionicu. Budući da se o Arnoldu pisalo razmjerno mnogo i često, za oba područja pojavljuju se sasvim suprotne prosudbe: od visokih vrijednosnih afirmacija preko blaže i oštrije kritičnosti s karakterizacijom prosječnosti, odnosno čak mišljenja da je riječ o nečem što je naprosto slabo, pa sve do negacija, upravo žestokih negacija i podcjenjivanja.

Usprkos činjenici da je o Arnoldu pisano relativno mnogo, usprkos činjenici da se o njemu može doći do informacija praktično u svim priručnicima (enci-

klopedijama, leksikonima, svim povijesnim pregledima hrvatske književnosti), usprkos tim činjenicama mora se konstatirati kako je Arnold ipak nekako marginaliziran. Nije pretjerano reći: omalovažen i podcjenjen, zapravo za korpus hrvatske kulture na stanovit način potihno potisnut u stranu. Interesantnije utoliko više jer se oko njega u nekoliko navrata dizalo dosta buke s mnogo napadačke strasti, na što Arnold, primjereno svojoj blagoj čudi, a i filozofskoj smirenosti, samozatajnoj superiornosti, nije odgovarao polemikama. Međutim, barem za uže specijalnu disciplinarnu sferu estetike, navlastito nekih u 20. stoljeću estetički aktualnih tematskih kompleksa odnosno žarišta, intenzivna su i ekstenzivna filozofska istraživanja u proteklih nekoliko godina (sve objavljeno u časopisu »Prilozi...«) pokazala da je Arnold marginaliziran neopravdano; nepravedno spram njegova rada i osobe, a spram hrvatske kulture u cjelini, posebice pak spram nekih njenih segmenata, to je marginaliziranje upravo štetno.

Istraživanja su ne samo bjelodano pokazala nego i dokazala kako neopravdano marginaliziranje Arnolda prvenstveno proistječe iz nepoznavanja, čak nerazumijevanja, te stoga neadekvatne prosudbe njegova djela. Dodatno se dimenzije marginaliziranja Arnolda povećavaju iz ideoloških razloga: jer je bio uvjereni, deklarirani Hrvat, početno strossmayerovskog usmjerenja, no kasnije starčevićanske orijentacije; zatim je bio iskreni katolik, te, što mu je također ubrojeno u negativne kvalifikacije, konzervativan i tradicionalist. Nisu nevažne bile ni njegove prisne osobne, službene i privatne relacije spram kanonika i poslije nadbiskupa Antuna Bauera.

Usredotočenjem istraživačkog interesa na estetičku problematiku po prirodi stvari pojavila se sama od sebe tematika odnosa pjesništva i estetike. Budući da interes ovog proučavanja nije imao (niti htio, a niti mogao imati, primjerice u 3. poglavlju ove monografije) za svrhu razmatranje i prosudbu konkretnog Arnoldovog pjesnikovanja i pjesničkog mu opusa, to se iz razumljivih razloga ta relacija promatrala načelno i općenito, kako u zbiljskim odnosima konkretnih sfera (hrvatske) poezije, pjesništva, književnosti, kritike i (hrvatske) povijesti književnosti uopće spram estetike koja se manifestirala u hrvatskoj kulturi kroz prizmu oko Arnoldovih nazora, te općenito nazora njegove, njemu suvremene povijesne zbilje, tako napokon također nužno i u horizontu čisto teorijskih relacija estetike, odnosno filozofije i umjetnosti (u Hrvatskoj i Europi) uopće, ali s aplikacijom na Arnolda i u Hrvatskoj mu povijesne suvremenike, pristaše i osporavatelje.

Navedenim načinom konkretizirano usmjerenim istraživanjem otkrivena je za (noviju i najnoviju) hrvatsku kulturu, odnosno za sferu hrvatskog duhovnog života, prilično aberativna pojava. Koliko god umjetnost uopće, pa dakle i pjesništvo, ispunjava onaj prostor čovjekova svijeta i života koji ne pokriva niti u njega dopire znanost (što je važna spoznaja Gjura Arnolda), pa čak ni filozofija, makar filozofiju i ne uzimali kao znanost, unatoč svega toga ipak

znamo da impulsi misaonog suodređivanja duhovne sfere struje primarno iz (točnije od) filozofije prema umjetnosti premda postoji sadržajno-formalna temeljna uzajamnost. Filozofija i estetika impregniraju pjesništvo, tj. umjetnost uopće, što je i u hrvatskoj kulturnoj povijesti prepoznatljivo. Pokazali smo kako je to i u Arnoldovo vrijeme na hrvatskom području vidljivo u zračenju Nietzscheove filozofije (te u prvim znacima prispeća utjecaja Crocea i Bergsona), bilo prihvaćanjem ili uklanjanjem, izmicanjem, odbijanjem, iz poznavanja ili neznanja, svejedno. U Arnoldovom pak slučaju, upravo istodobno kao i u nekim drugim nimalo nevažnim slučajevima u hrvatskoj kulturnoj povijesti, događa se obratno: projekcijom prosudbe i utjecaja nastoji se iz umjetničke, doktrinalno-poetske i manifestne sfere kvalificirati estetičko-filozofijsku. Posve je zanemarena relacija estetika-umjetnost, ili općenitije filozofija-umjetnost, zanemaren je karakter i bit njihova nužnog suodnosa. Prosudba i predodžba o Arnoldu kao pjesniku, bez ikakve sumnje ne baš ni najvećem i najboljem, dakako ne ni najmodernijem, pa ne ni najrelevantnijem pjesniku hrvatske Moderne, prenosi se s područja književnosti odnosno povijesti hrvatske književnosti (no i drugih umjetnosti) na područje filozofije: iz književnosti s pozicija neke druge poetike prosuđuje se i ocjenjuje Arnoldova estetika. I naravno, u toj metodološkoj inverziji, zapravo deformaciji, ne vide se niti se mogu vidjeti pravi problemi, ni karakter, a kamoli pravi domet Arnoldovih misaonih nastojanja, koji su, međutim, upravo u horizontu estetike itekako relevantni za epohu i razdoblje hrvatske Moderne, no i 20. stoljeće uopće. Zbog toga je ovdje od primarnog interesa upravo produbljeno i prošireno proučavanje i točna, inovativna interpretacija estetičkih Arnoldovih nastojanja. Iz moderne perspektive, kroz prizmu drugačijeg pristupa i drugačije metodologije – u novom svjetlu. Jer inače sve ostaje, kao što je dosad i ostalo, po starom. U tome kao da je pogadala stvar zlobna Krležina objecka, kad je svojedobno rekao – parafrazirano slobodno po sjećanju – kako će o Arnoldu mladi profesori i doktorandi pisati uzalud učene rasprave budući da time Arnold neće dobiti ništa ni na ugledu ni na važnosti.

Krleži je bila pred očima još za života našeg estetičara objavljena Vuk-Pavlovićeva lijepo, angažirano i s mnogo simpatije, sustavno i sugestivno pisana poznata monografija *Stvaralački lik Gjura Arnolda* (1935). Monografija je imala odjeka, no nije umanjila postojeće antitetičke prosudbe jer nije inovirala metodu pristupa. Mnogo kasnije, 1970, napisat će Branko Despot također sažetu monografiju *Filozofija Gjura Arnolda* s manje angažiranosti, s predmetno suženim interesom, dakle donekle reduktivno pa stoga ni ta knjiga nije promijenila dominantnost izvora, načina i karaktera prosudbe Arnoldova rada. Prema tome, ni dvije filozofske monografije (uz napomenu da ne postoje monografije, pa čak ni sustavne kritičke studije o Arnoldovom književnom, pretežno pjesničkom radu, a još manje monografija koja bi akribijski obradila u cjelini život i rad Arnoldov), dakle, ni dvije filozofijske monografije nisu

izmijenile sliku o Arnoldu što je i danas, receptivno, projicira oficijalna, službena, katedarska povijest hrvatske književnosti, a u novije vrijeme i tzv. »znanost o književnosti«. Otud krivicu za netočne, neadekvatne i neistinite prosudbe filozofije i estetike Gjura Arnolda snosi najvećim dijelom povijest hrvatske književnosti, književna kritika, pa i književnost sama, kao takova. (Dakako uz neke druge ideološki determinirane skupine odnosno institucije). Književna je povijest, naime, najviše imala prilike da izmijeni tu deformiranu sliku. Dakako, nije riječ tek o Frangešu i njegovoj povijesti književnosti, u novije vrijeme mogli su to učiniti M. Šicel, A. Flaker, M. Solar, S. Marjanović i dr., ali nisu; a Frangešova najnovija *Povijest hrvatske književnosti* samo ponavlja stare tvrdnje.

Premda ovdje nije mjesto za kritičku obradbu dvaju gore spomenutih filozofijskih monografija o Arnoldu, valja barem spomenuti one momente, a usudujemo se reći također i nedostatke, zbog kojih nije otklonjen arbitražni sud povijesti književnosti.

Vuk-Pavlovićeva monografija pisana je afirmativno, s toplinom uživljanja, s jakim profiliranjem i naglašavanjem određenih teza uz prisno povezivanje Arnoldova mišljenja i pjesnikovanja, ne prešućujući njegov nacionalni, gotovo politički obzor pjesničkog i filozofskog rada. Po principu kako filozofija i umjetnost (odavde navlastito pjesništvo) nisu neopozivo i do kraja vezani samo uz doba svog vlastitog nastanka, tako je Vuk-Pavlović, možda i previše Arnolda utopio u vrijeme nastanka monografije. Već sama mogućnost da se tako nešto dogodi dokazuje doduše kako Arnoldova misao nadilazi limitiranost vlastitog doba, premda na tome Vuk-Pavlović ne insistira eksplicite, pa je otud slijedilo da je zato izostala jedna druga važna stvar. Vuk-Pavlović je majstorski plastično prikazao mišljenje Arnoldovo, nazore i poglede, no nije im uspio (a ni samom Arnoldu kao autoru) odrediti odnosno dati *povijesno mjesto*, mjesto u povijesti hrvatske filozofije i – što nas ovdje navlastito zanima – estetike. A to znači da Vuk-Pavlović nije dao ni moguću projekciju Arnoldovih relacija spram prošlosti, no dakako otud ni spram budućnosti. U Hrvatskoj, no isto tako i u komparaciji spram Europe. Ono pak što Vuk-Pavlovićevoj monografiji, začudo, nedostaje posve jest, danas bismo rekli, »logistička podrška« ili klasično, znanstveni aparat. Današnji čitatelj, ukoliko vlastitom strukom ili znanjem slučajno ne poznaje originalne Arnoldove spise (a takvih čitatelja ima vrlo malo) ne može ih smjestiti u povijest filozofije i estetike uopće (ni hrvatske ni europske) samom lekturom Vuk-Pavlovićeve monografije. Današnji čitatelj ostat će u tom pogledu poprilično bespomoćan. Vuk-Pavlović korektno citira misli Arnoldove, pa i stihove, ali bez navođenja izvornika; tu i tamo spominje naslove spisa, no na temelju većine citata čitatelj nažalost ne može ni potražiti originalni Arnoldov tekst, ako bi ga i htio pročitati odnosno ustanoviti vremenske, povijesne i vrijednosne relacije i parametre (Vuk-Pavlović rijetko datira tekstove, i samo je mjestimice razaberivo gdje i kada je objavljena teza koju citira). Ne navodi nikakvu sekundarnu literaturu, nema popisa kritičkih

članaka o Arnoldu. Vuk-Pavlovićeva vrijedna i vrlo zanimljiva monografija ostaje stoga posve osoban prikaz, utoliko doista posve originalan, ali bez naznaka nezaobilazno potrebnih relacija i navođenja faktografije ostaje previše zatvoren u samom sebi.

Despotova monografija, nastala desetljećima kasnije, propušta iskoristiti vremensko-povijesnu distancu i time prednosti koju ima u odnosu na teškoće što stajahu pred zadaćom pionira, teškoće, što ih je savladao Vuk-Pavlović. Istina, Despotova je monografija drugačija. Ima distancu, ali ne povijesnu, nego distancu spram osobe i teksta: nije angažirana. Despot piše korektan, sažet pregled Arnoldovih filozofskih nazora s obzirom na nekoliko standardnih središnjih problema svake filozofije, doksografski, s tu i tamo kojom objekcijom i generalno s pozitivnim odnosom. U nekim aspektima, tu i tamo, sa (suzdržanim) simpatijama. Monografija Despotova opskrbljena je najnužnijim znanstvenim aparatom, ne naročito bogatim, no informativno bar donekle dovoljnim. Ono što posve nedostaje Despotovoj monografiji jest ocjena, prosudba, koja, dakako, metodološki nije u Despotovoj koncepciji ni predviđena ni moguća, jer posve nedostaje sve ono što se naziva »povijesni kontekst«. Nema ni svjetskog, ni europskog, a nažalost, ni hrvatskog povijesnog konteksta: u kulturološkom, društvenom, političko-ideološkom, duhovnoznanstvenom, pa tako ni filozofijskom, te dakako ne onda niti opširnije potreban posebno u estetskom pogledu (navedene su samo najnužnije, opće i standardne, više-manje »neutralne« informacije, premda se povremeno može osjetiti odnosno razabrati, dešifrirati osobni Despotov stav).

Tako je sud o Arnoldu kao estetičaru, i poslije dvije filozofijske monografije, prepušten povijesti (hrvatske) književnosti, nužno nejasan, s neugodnim prizvukom onoga što se govori o Arnoldovu pjesništvu, a da se uopće ne respektiraju, pa čak kritički i ne prokomentiraju konkretne Arnoldove filozofijsko-estetičke teze, a osobito ne njegova estetika kao cjelina. Ama baš ništa nije uvaženo iz filozofskih monografija, budući da one ipak sadrže, uz svu eventualno potrebnu kritičku »zadržku«, mnoge stvari koje moraju biti uvažavane. Zato u *Leksikonu pisaca* Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti* piše: »u svoje doba najistaknutiji hrvatski predstavnik svjetovne filozofije«. ¹ Formulacija, dakako, ne kaže ništa. Najprije, nema odgovora na pitanje »u koje doba« zapravo, kad je riječ o čovjeku koji je rođen 1853, a umro 1941! Ako se interval suzi, kao što treba, ukoliko je o estetici riječ, na razdoblje Moderne, onda u istom vremenskom razdoblju osim Arnolda djeluju barem još Franjo pl. Marković, Iso Kršnjavi, Ljudevit Dvorniković i Albert Bazala. I što tad znači »najistaknutiji« ako

¹ FRANGEŠ, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske i Cankarjeva založba, Zagreb-Ljubljana, 1987, str. 425.

»napredna« i »moderna« hrvatska intelektualna i umjetnička »elita« toga doba, no i kasnije, o njima ima izrazito ili uglavnom negativno mišljenje?

Enciklopedija Krležijana 1993. godine bez komentara donosi tekst po kojem Krleža smatra da je Arnold »izrazito diletantski pjesnik«, »s malograđanskim klerikalnim svjetonazorom«,² ali o Arnoldovoj estetici, dakle nazorima na umjetnost, o Arnoldovoj filozofiji umjetnosti ne kaže se ni slova. Autor je tog teksta Miroslav Šicel koji u svojoj knjizi *Hrvatska književnost* (1982) piše da je pjesnicima kao što su bili Hugo Badalić (1851–1900) ili Đuro Arnold (1854–1941) »važnost samo književno-povijesna«. ³ A Ivo Frangeš u dionici *Realizam* četvrte knjige velike (nedovršene) *Povijesti hrvatske književnosti* kolektivnog autorstva o Arnoldu 1975. piše: »Njegova rodoljubna pjesma *Domovina* oduševljavala je generacije, Vjenceslav Novak napisao je o njoj (u romanu *Infirmator*) prvu našu interpretaciju jedne lirske pjesme; a onda je, nakon pola stoljeća, Krleža pokazao da je ona odjek pjevanja jednog zakutnog francuskog stihotvorca. Društveni znanstveni ugled Arnoldov samo je pojačavao cijenu njegovoj poeziji, a moralnost misli i pogleda jamčila o takozvanoj refleksivnosti. U doba kada se smatralo da je Kranjčeviću najveća cijena takozvana misaonost moglo je dolaziti do takvih devijacija da mu se uz bok stavljaju Arnold ili Hranilović. U raspravljanju oko Moderne, Arnold se, sa svojom prtljagom 'misli i čuvstva', morao naći u taboru starih. Tako je i Matica Hrvatska za njegova predsjednikovanja (1903–1909) prava tvrđava tradicionalista«. ⁴

Nije teško vidjeti, a posve je nepotrebno posebice deskribirati, kakva se slika i predodžba dobiva na temelju ovih citata. Oni sugeriraju što treba i kako misliti o Arnoldu stvarajući iz horizonta književnosti pretpostavke predrasudama o Arnoldovoj ako možda baš ne filozofiji, a ono svakako njegovoj estetici. Jer ostaje nejasno što Frangeš hoće reći kad sasvim neodređeno spominje »društveni znanstveni ugled Arnoldov«, ali je posve jasno što drži o Arnoldovoj estetici, o Arnoldovoj filozofiji umjetnosti, pišući kako se »u raspravljanju oko moderne Arnold, sa svojim prtljagama 'misli i čuvstva' morao naći u taboru starih. Tako je Matica Hrvatska za njegova predsjednikovanja (1903–1909) prava tvrđava tradicionalista« (kurziv ZP). Naime, kada je riječ »o raspravljanju oko moderne« (kurziv ZP), onda tu nije više samo riječ tek o načinu pjesnikovanja, pa ukoliko se baš hoće ni procjeni ove ili one poetike, čak ni o ukusu, nego je riječ o vrlo složenom kompleksu problema različitih područja i stvari, dakle o pogledima, mišljenju, nazorima, o čemu, kad je o umjetnosti riječ, jednu

² *Enciklopedija Krležijana*, Zagreb, 1995, sv. I. str. 20; Miroslav ŠICEL, *ARNOLD, Đuro*.

³ ŠICEL, Miroslav, *Hrvatska književnost*, Zagreb, 1982, str. 95.

⁴ FRANGEŠ, Ivo, *Realizam* u seriji *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1975, knj. 4, str. 376–377.

od bitnih, upravo primarnih uloga, ima i estetika. O njoj očito Frangeš ne raspravlja, niti je prikazuje niti kritizira, jer je i njemu i čitateljima neprezentna, zapravo i nepoznata, pa dakle i neinterpretirana iz horizonta teorije, još manje filozofije. Ali sud nije samo sugeriran, on je fiksiran i nametnut s jednog područja na drugo. Stav prema Arnoldovoj estetici negativan je! U sintagmi da je Matica hrvatska postala »tvrđava tradicionalista« nalazi se također negativna prosudba estetike, jer se estetički tradicionalizam smatra negativnim, kao što se negativna ocjena nalazi u ironičnoj frazi koja spominje Arnoldov estetički »prtljag 'misli i čuvstva'«.

Prethodno u formi slutnje, kao metodička skepsa, kao pretpostavka i normalnom propitivanju izdržljivosti ranijih uobičajenih, tj. postojećih prosudbi o Arnoldovim estetičkim nazorima, što ih nadosmo kako se nastavljaju ponavljanjem i u novijim formulacijama sada s oblicima upravo neto gore navedenim, no i mnogim drugim navedenim, jednako tako neutemeljenim sugestijama ukoliko je doista riječ baš o Arnoldovoj estetici, tada u svemu tome treba vidjeti dovoljan, pravi razlog, te, ukoliko je potrebno, i »opravdanje« novopoduzetog ekstenzivnog analitičkog proučavanja estetike Arnoldove, s adekvatnim, drugačijim i novim pristupom, dakako ne bez nove, inovirane, dakle modernije metodologije, pa stoga i s posve drugačijim predznakom prosudbe, navlastito ako se uzme u obzir misaoni, no i zbiljski povijesni kontekst, kako hrvatski tako i europski i svjetski. Rezultat je suprotan slici gore spomenutih sugestija: raspravljanja su Arnoldova o Moderni – moderna, posve suvremena, na razini europske misli, a u mnogo čemu anticipativna i ujedno determinatorna kako za 19. tako i za 20. stoljeće. Što se pak »tradicionalizma« tiče, riječ je o pukoj petrificiranoj i »konzerviranoj« (»konzervativnoj«) porabi termina. Ne duljeći razmatranje izvodima neka za protuargument posluži paradigmatički citat jednog respektabilnog djela isto tako respektabilnog autora. Unamuno u zaključnom poglavlju znamenitog i poznatog svog djela *Del sentimiento tragico de la vida* (O tragičnom osjećanju života) kaže: »Osuđivali su me kao reacionarca i čak jezuitu. Neka, ništa zato! Međutim, i sam znam da je ludost htjeti da se rijeke vrate k svome izvoru, i da svjetina sama traži lijeka svojim bolovima u prošlosti; ali znam i to, da svaki onaj koji se bori za bilo koji ideal, pa ma taj ideal ličio na prošlost, gura sve unaprijed, prema budućnosti, i da su reacionarci jedino oni koji se snalaze dobro u sadašnjosti«. ⁵

⁵ UNAMUNO, Miguel de, *Del sentimiento tragico de la vida*; citirano mjesto iz članka Dušan ŽANKO, *Agonija i smrt Miguel de Unamuna*, Hrvatska smotra, Zagreb V/1937; završno poglavlje koje citira Žanko bilo je djelomice objavljeno još 1926. u časopisu »Nova Evropa« (prijevod Bogdan RADICA). – Kao cjelina djelo je dostupno pod naslovom *Tragično osećanje života* u beogradskom izdanju iz 1976. Ovdje citirano mjesto nalazi se na str. 282, a tekst u produžetku glasi: »Svako tobožnje obnavljanje prošlosti je stvaranje budućnosti i ako je ta prošlost san, nešto, što je slabo poznato... utoliko bolje. Kao uvek idemo, idemo ka budućnosti; onaj koji se kreće ide ka njoj makar išao i natrag. I ko zna, da to možda nije bolje!«

Iako Unamuno ovdje – premda razmatra povijest – ne govori o upletenosti tradicije u bit i strukturu povijesti, kao povijesnosti, koja, kako znamo, filozofski obrazložena posve moderno kod Heideggera i Gadamera nije tek puka prošlost, nego obuhvaća sve svoje tri dimenzije (»ekstaze«), i prošlost i sadašnjost i budućnost, to je posve jasno kod svih navedenih mislilaca (premda kod svakog od njih za nijansu drugačije), da također i sam pojam tradicionalnosti nije gola negativnost, nego treba i može biti shvaćen – kada za to postoje razlozi – pozitivno. Naravno, i u slučaju Arnolda, koji zaista jest bio »tradicionalist«, ali u mnogo čemu s daleko ne samo dubljim nego upravo modernijim estetičkim pogledima od njemu suvremenih modernista; zaista je bio moderniji čak i od mnogih drugih koji poslije njega, sve do u fin de siècle 20. stoljeća sami sebe glasno proglašavaju »modernistima«. Međutim, unatoč tome Arnolda se perpetuirano smatra »konzervativnim« u negativnom značenju, što premnogi, čak i »ljudi od struke«, ponavljaju do besvijesti. Nevolje u konkretnoj prečestoj praksi hrvatske kulture leže u aberiranoj relaciji umjetnosti (povijesti umjetnosti odnosno kritike) spram estetike. Nije riječ tek o »avangardizmu« (tobožnjem poricanju estetike) nego čak temeljnom svjetonazornom deficitu poznavanja i respektiranja estetike kao filozofije umjetnosti, tj. ozbiljnog i bitnog promišljanja umjetnosti – bilo koje i bilo kada; deficitu ozbiljnog promišljanja o jednom bitnom aspektu ljudskog života i svijeta. Nešto posve strano hrvatskom duhu i hrvatskoj kulturi. Nešto importirano i nametnuto. Kriza zbog deficitarnosti uvida u filozofijske horizonte.

2.

»Slučaj Arnold« na kojem se tako vidljivo manifestira u hrvatskoj kulturi izokrenuta sklonost prosuđivanja estetike, estetičkih problema, pa otud i filozofije s pozicija i preko književnosti, povijesti književnosti, odnosno povijesti svih grana umjetnosti, čak i »modernih medija«, umjesto obratno, protumačivo je na dva načina: sa jedne strane to je rezultat neznanja, zabluda i puke neobrazovanosti, a s druge strane namjerno negiranje ili devalviranje iz ideoloških pobuda. U pogledu Arnolda na djelu su obje varijante sa svim svojim varijetetima.

Međutim, problem je i u tako spoznatim realnim, zbiljskim fenomenima zapravo načelne prirode, tako da je osporavanje ili nepoznavanje vrijednosti estetike Arnoldove donekle derivat, rezultat stanovite generalne pozicije. Iako je i sam Arnold, kao što smo svojedobno istakli, smatrao kako istine znanosti nikada nisu dostatne da obuhvate cjelinu svijeta, nego se genij znanosti nužno dopunjuje genijem umjetnosti, to ipak ne znači da se kroz umjetnost »iscrpljuje« prosudba filozofije, umjesto da se filozofijom ljepote i umjetnosti tj. estetikom nastoji razabrati, proniknuti smisao i bit umjetnosti. Za historiografe svih grana hrvatske umjetnosti gotovo je kronična bolest da ne poznaju hrvatsku estetiku,

ne respektirajući u novije vrijeme zapravo ni onu europsku, što na planu kulture i duhovnog života u Hrvatskoj predstavlja jednu od važnijih smetnja poznavanja i proučavanja hrvatske filozofije uopće. Na povijesno-epohalnoj dionici Moderne, u historiografijama svih grana hrvatske umjetnosti, baš zbog komplikiranosti njene strukture, pogrešni pristupi kao posljedicu imaju fatalno negativne, insuficijentne, konfuzne, sablažnjivo smušene rezultate.

Okolnost što je Arnold osim izlaganja i razvijanja filozofijsko-estetičkih pozicija zbiljski aktivno sudjelovao u književnosti, navlastito čak pišući pjesme, i to doista u tradicionalističkoj maniri, može zapravo poslužiti kao isprika i opravdanje postupku kojim estetika odnosno filozofija umjetnosti dolazi u drugi plan. Zato neka pri uklanjanju zapreka u ocrtavanju profila Gjura Arnolda kao estetičara Moderne posluži zastrašujući primjer konfuzije hrvatske kulturnopovijesne historiografije gdje književnost odnosno pjesništvo ne može imati funkciju izlike za potiskivanje estetike u pozadinu; drugim riječima, nije isprikom za nepoznavanje filozofije umjetnosti, čemu su rezultati u totalnoj zbrci mišljenja i prosudbi. Demonstrirajmo to na jednom suvremeniku Arnoldovom participantu razdoblja hrvatske Moderne, koji je u Zagrebu aktivan vremenski paralelno postupnom izgrađivanju i oblikovanju estetike Gjura Arnolda. Riječ je o Bukovcu, pravim prezimenom Fagione.

Dr. Vera Kružić Uchytíl godine 1988. piše: » U času kada Bukovac dolazi u Zagreb (dakle 1893, – op. ZP) u punom jeku banovanja Karla grofa Khuena Hedervarya... politički pritisak i neuspjeli otpor mađarskoj penetraciji ostavili su izraziti biljeg apatije u društvu što je pogodovalo reakcionarnoj struji da u začetku suzbije svaku slobodoumniju ideju i svaki moderniji pokret u nauci, umjetnosti i kulturi. To razdoblje obilježava stagnacija, nedostatak progresivnih ideja i skeptičan stav prema svakoj inicijativi da se javnost probudi iz mrtvila... Borba unaprijed onemogućena na političkom polju, započela je na umjetničkom; bila je to borba za našu modernu, koja je izgubljena onog časa kad su reakcionarni krugovi oko Kršnjavog slomili Bukovca, a umjetnička se kolonija raspala.«⁶ Ljiljana Domić pak iste godine (uostalom u tome nije usamljena do danas) tvrdi kako je Bukovac »utemeljitelj hrvatske moderne«, a Zagreb da je bio preuska i nerazvijena sredina, grad nedostojan čovjeka koji mu daje identitet itd. itd.⁷

Toliko kontradikcija i nesuvislih neistina o jednom razdoblju hrvatske kulture i umjetnosti u nekoliko »autoritativnih« redaka dokazom je totalnog nepoznavanja estetike uopće i bilo kakvog znanja o hrvatskoj estetici toga doba,

⁶ KRUŽIĆ UCHYTIL, dr. Vera. *Prvi nastupi hrvatskih umjetnika na međunarodnoj umjetničkoj sceni od 1896 do 1903*, Peristil, Zagreb XXXII/1988–89, broj 31–32, str. 193.

⁷ DOMIĆ, Ljiljana, *Naličje jednog jubileja (uz izložbu »Vlaho Bukovac« u Umjetničkom paviljonu)*, Oko, Zagreb XVII/1988, broj 438, p. 29.

nu isto tako s potpuno neistinom faktografijom i deformiranom (falsificiranom) pozitivističkom interpretacijom. Paradigma stvaranja lažne slike ili potpunog nepoznavanja hrvatske kulture (povijesti!) razdoblja o kojemu je riječ. Svejedno je radi li se o priglupom neznanju ili namjernom (ideologiziranom) izvrtanju istine. Nažalost, sve to ide paralelno s doista sasvim konkretnim nepoznavanjem (ili prešućivanjem, falsificiranjem?) mnogih nezaobilaznih činjenica. Primjer: S. S. Kranjčeviću objavljena je 1891. važna, izvrsna, estetski moderna i tako rekavši programatska pjesma *Gospodskom kastoru*; godine 1892. kao novo ime definitivno u povijest hrvatske književnosti ulazi A. G. Matoš s modernom, novom poetikom i novim idejama; 1893. izlazi prvo izdanje Arnoldove *Psihologije* koja nije nevažna za estetski profil epohe; u to vrijeme počinje djelovati Ljudevit Dvorniković unoseći u estetski horizont ideju spencerovskog evolucionizma, ideju koju je teško ne smatrati inovativnom, ako bi se već »reakcionarnom«, po Veri Kružić, trebala – tobože – smatrati hanslickovski pisana rasprava Isidora Kršnjavog, koji, uostalom, svoj estetički koncept upravo u vrijeme hrvatske secesije svjesno još jednom osuvremenjuje i mijenja u umjetnosti Moderne primjereniji estetički nazor; to je onaj isti »reakcionarni« Kršnjavi koji je »od Hrvata prvi pisao o Leiblu (Fremdenblatt, Beč, 1891) i to kad se u samoj Njemačkoj još nije mnogo marilo za Leibla«. ⁸ A Zagreb je u to vrijeme relativno malen grad, grad »bez estetičara« i »estetičke kulture« u svom »neshvaćanju« »velikog« Bukovca, grad je (i ujedno već tada glavni grad hrvatske nacije) što je u tom za Hrvatsku tobože »oskudnom«, ali upravo kulturološki uistinu izuzetno dinamičnom i bogatom vremenu, priuštio »neshvaćenom« Bukovcu u svom najstrožem Centru, na Zrinjevcu, ni više ni manje nego dvokatnu palaču zajedno s atelierom. A Bukovca kao »utemeljitelja hrvatske moderne« i njegove umjetničke nazore, njegovu »estetiku«, najbolje je demantirati, tj. demonstrirati »njim samim«, citatima iz njegove knjige *Moj život*. On, doduše, na jednom mjestu hvali Maneta i »plenerizam«, ali također kaže: »Učiti antiku je što i naći tajnu plastične ljepote...« »Bez tradicije nema razvitka i tako i tako sve više niču neka čudovišta, što ih okrstiše raznim imenima. Većina modernih mladih slikara odmetnula se u 'kubiste', 'ekspresioniste' i 'orfeiste'. Poniziše ljepotu, iznakaziše prirodu i samovoljno uništiše svaku pa i najmanju klicu umjetnosti...« ⁹

Dok se za jednog tipičnog predstavnika slikarskog akademizma, koji ostaje akademizmom i kad je rasvijetlio paletu dotaknut utjecajima – oponašanjem! –

⁸ BABIĆ, Ljubo, *Wilhelm Leibl*, u Enciklopediji likovnih umjetnosti, str. 3, Zagreb, 1964, str. 299, stupac I.

⁹ BUKOVAC, Vlaho, *Moj život*, za štampu priredio Božo LOVRIĆ, Predgovor (1918) Ivo VOJNOVIĆ, Tisak nadbiskupske tiskare Zagreb, izdanje »Književni jug«, s.a., str. 83–84, str. 136, str. 137–138.

impresionizma (»plenerizma«), čak neoimpresionizma (postimpresionizma kao »poantilizma«), uporno želi tvrditi da je bio začetnik hrvatskog likovnog modernizma (prešućujući primat Crnčiću, a kasnije simbolizmu Bele Csikossa-Sessiae i mladog M. Račkog), prešućujući upravo činjenicu da sam Bukovac uopće nije razumio probleme impresionizma ni modernizma, kao takovog, a niti je razumio i osjećao potrebe hrvatske kulture i umjetnosti (jer je bio naprosto samo dobro plaćeni »strossmayerovac«), a da ga se povrh svega toga još željelo prikazati kao žrtvu uskogrudne i »male«, konzervativne, kulturno zaostale, skućene i neprogresivne hrvatske i zagrebačke sredine, onda je itekako vidljivo kako je uvid u situaciju na razmeđu stoljeća, dakle u doba hrvatske Moderne, bio zamućen i – nenamjerno, nu i namjerno – aberiran, izokrenut: kako kod suvremenika tako i u naknadnim, iz povijesne distance nekritičkim, konfuznim, a podjednako hrvatskoj kulturi nimalo korisnim (nimalo »prohrvatskim«) ideološko-antitetičkim interpretacijama. Dakle, neprestance isto: stanje koje se perpetuiralo i danas, na svršetku 20. stoljeća.

Nije nakon gore navedenog drastičnog primjera nimalo čudno što je u Arnoldovu slučaju na djelu niz krivih prosudbi koje počinju još u doba Moderne, a kasnije se također perpetuiraju iz perspektive historiografskih interpretacija. Dakle analogno s onim što se zbivalo ili se još uvijek zbiva s Bukovcem, događalo se Arnoldu – samo posve obrnuto: što se afirmiralo i toleriralo kod Bukovca, Arnoldu se ubrajalo u nedostatke, negiralo se, napadajući osobno njega i njegov rad, njegovo djelo. Kod Bukovca bi teško bilo govoriti o nekom izrazitom »hrvatstvu«, dok je Arnold bio ne samo deklarirani Hrvat, nego Hrvat uvjerenjem i – s programom. Dok se Bukovčev gotovo samouki akademizam i tradicionalističko shvaćanje slikarstva nastojalo prestilizirati u pohvalni, progresivni modernitet, dotle se Arnoldov tradicionalizam i zbiljski akademski rang smatraju nečim negativnim, neprogresivnim, natražnjačkim, nemodernim, premda je u tom svom akademizmu, konzervativizmu i tradicionalizmu svojeg osebnog filozofijsko-estetičkog pogleda teorijski bio superioran »mladima« i »modernistima«, teorijski razvijajući vlastitu estetiku, ali ne »pod utjecajem«, ne tek »oponašanjem« ili »nostrificiranjem« gotovih doktrina iz »europskog konteksta«, estetike, koja je, osim svoje tradicionalističke crte, što ne treba negirati, u svojim najvažnijim potezima primjerena vlastitom vremenu, dakle istinski suvremena, da bi u nekim svojim ključnim točkama otvorila horizonte uistinu modernih filozofsko-estetičkih uvida tezama koje nadmašuju suvremenost trenutka izricanja s dalekosežnom relevancijom za cijelo 20. stoljeće (dakako i devetnaesto), a aktualnošću sve do danas, do praga 21. stoljeća.

Razlika u (obrnutoj) analogiji spram Bukovca sastoji se u tome što su konfliktne situacije i aberirane interpretacije za »slučaj Arnold« doživjele svoje »razjašnjenje« i promjenu interpretativnog predznaka s prepoznavanjem što se zapravo i zašto tako zbivalo – još u Arnoldovo vrijeme, a i kasnije. Istina,

kontroverze su oko Arnolda žestoko nastavljene, no Arnold unatoč pozitivnih ocjena i uvida u povijesni splet (i spletke) zbivanja, za nanesenu nepravdu nije doživio punu moralnu satisfakciju, iako je dobio priznanja i od strane istaknutih imena.

Kako se »slučaj Arnold« profilirao kao »razjašnjen« doživjevši obrat upravo pri svršetku Moderne, ali još za vrijeme Moderne, najbolje se može demonstrirati na relaciji Matoš-Arnold. Uvjerljivost i dokazna snaga upravo je utoliko veća, ukoliko je Matoš najveće ime hrvatske Moderne (a nije pripadao ni »starima« ni »mladima«) i uz to postao jedno od najvećih imena hrvatske književnosti uopće. (Nije nevažno spomenuti da je Arnold srednjoškolcu Matošu bio profesorom.)

Matošu je Arnold predstavnik »oficijelne zagrebačke estetike«, i on to kaže s uvažavanjem, ali s matoševskom ironijom i negativnom ocjenom. Matošev odnos prema predsjedničkim Arnoldovim govorima u Matici od početka je bio negativan, i tek se pred kraj, prije nego je Arnold morao demisionirati mijenja! Budući pak da govori Arnoldovi u Matici hrvatskoj izgrađuju Arnoldovu estetiku i ujedno su estetički, no i nacionalno programatski, Matoš im se protivio kao »nemodernima« i »zastarjelima« upravo matoševskom žestinom. Odmah, iako ne odmah javno. U pismu Andriji Milčinoviću iz Pariza 25. VIII. 1903. Matoš piše: »Čitaste li Arnoldov govor u Matici? To je skandal...«.¹⁰ Odnosi se to na prvi Arnoldov nastupni govor kao predsjednika Matice hrvatske.

Godine 1904. referirajući u beogradskoj »Samoupravi« na temu *Stari i Mladi*, s podnaslovom *Hrvatski književni pokret*, Matoš će napisati: »Dr Arnold, oficijelni zagrebački estetičar, reprezentant akademijskog jezuitizma, držao je programsku besjedu koja bi me ogorčila da me nije postidila estetičkim izmotacijama i filozofskim budalaštinama, a sve to u ime nekakve narodske i nacionalne umjetnosti koja bijaše vazda deseta briga tim Ljubav-Vjera-Domovina – pjevačima, tim kobnim prigodničarima kod kanoničke puste i podmukle trpeze«. Pale su tad čak i teške procjene u tvrdnji »da je došlo do definitivne secesije, do posljednjeg sloma između literarnog šovinizma i klerikalizma, i s druge strane, literarnog naprednjaštva«.¹¹

¹⁰ MATOŠ, Antun Gustav (dvadesetišesto pismo Andriji Milčinoviću, 25. VIII. 1903), citirano prema AGM, SD, 1973, sv. XIX, str. 370.

¹¹ MATOŠ, Antun Gustav, *Stari i Mladi*, podnaslov *Hrvatski književni pokret*, Samouprava, Beograd, godište II, od 13. i 14. XII, te 26. i 27. XII. 1904. AGM, SD 1973, sv. VI, str. 88. Formulacija »prigodničara kod kanoničke... trpeze« mogla bi se odnositi na dr. Antuna Bauera, kasnijeg nadbiskupa zagrebačkog kojemu je Arnold zalazio privatno, te mu doista napisao i posvetio jednu prigodničarsku pjesmu. – Na istome mjestu Matoš je napisao i ovo: »Borba Mladih nije laka jer Stare pomaže sve, sve: glupost mase, vlada, popovi, prirodna književnička zavist itd. Tu borbu treba svojski pomoći u ime slobode umjetnosti (! – uskličnik i kurziv ZP), pa i onda kada su nam mnogi modernizmi hrvatski, kao umjetnicima, tuđi i nesimpatični« (!?-ZP).

Matoš će čak i 1908. godine, kad je već počeo mijenjati svoje mišljenje i stav prema radu Gjura Arnolda, vjerojatno opterećen afektom vlastite nesmanjene ogorčenosti u sukobu s Bazalom, zauzeti negativan stav i spram Arnolda, pišući pod satiričkim naslovom *Tempestas in matula* kako se u Matičinom odboru »zastupaju literarna načela«. »Teoretičari suvremene Matice, tražeći od hrvatske knjige prije svega cilj odgojan, etičan, patriotski i čak religiozan, dakle tendenciozan, i umjetnički, a ne prije svega cilj estetičan, razvijahu u staromodnim raspravama J. Hranilovića, Ch. Šegvića i V. Klaića savim nemoderne i neumjetničke misli formulovane u programskim besjedama Gj. Arnolda, koji se znao izjaviti proti svim modernim literarnim strujama...«.¹²

Da je Matoš počeo mijenjati antagonistički stav spram Arnolda, svjedoče pokušaji uspostavljanja kontakata s Maticom hrvatskom još u vrijeme Arnoldova predsjednikovanja, i to upravo preko Arnolda osobno. Matoš je po svojoj prilici najprije intimno u nedoumici jer spram javnosti ustraje s tezama o »nemodernosti«; no zapravo je pokoleban s obzirom da počinje razabirati neke dublje razloge konfliktu, očito s uvidima iza fasade onoga što je trebalo biti »umjetnost«, »literatura«, »modernost«. Doznajemo za taj Matošev pomak i očito momente kolebanja i sumnje indirektno iz pisma samog Arnolda, što je utoliko dragocjenije, jer osvjetljava podjednako Arnoldovo razumijevanje umjetnosti, estetičke teze, no isto tako i Arnolda kao čovjeka, privatno, bolje rečeno kao osobu, njegovu širinu i otvorenost za prave ljude i stvari. Matoš je želio uspostaviti kontakte s Maticom svojom literarnom suradnjom, no kao bohem, koji živi od svog pera, računao je i s honorarima. Nastojeći ostati sebi konzekventan u strogim prosudbama Matice i Arnolda Matoš doista uspostavlja suradničke odnose s Maticom: nu bila bi gruba simplifikacija u tome vidjeti samo pekunijarnu prisilu ili korist. Upravo kroz prizmu neprikladnih Matoševih egzistencijalno-financijskih problema pismo Arnolda Matošu 1906. daleko je više od jednog faktografskog podatka i dokumenta. Citiramo fragmentarno bitna mjesta:

»Prije svega mi je milo da Vam je priposlana sitnica dobro došla. Poslao sam Vam je ne zato što ste nekoć bili mojim djakom, nego zato što nijesam ni časka sumnjao, da vrijednu šaljem... Vaše je pismo izazvalo pače čitav niz dragih uspomena med kojim ne bijaše posljednja: da se u Vašem talentu nijesam prevario. ...Istina je, da ste Vi u životu mnogo toga naučili česa Vam škola nije podati mogla – jer je život uopće bolja škola od svake državne. Zato je naravno,

¹² MATOŠ, Antun Gustav, *Tempestas in matula*. Hrvatsko pravo, godište XIV, broj 3862, 3.X.1908, str. 2–3, citirano prema AGM, SD, 1973, sv. XIII, str. 220. (Radi razumijevanja naslova, koji je sarkastično-satirička parafraza uzrečice »oluja u žlici (čaši!) vode«, za šire čitateljstvo korisno je objasniti latinski naslov Matoševog teksta: 1) *tempestas*, atis, f. = (između ostalog) *oluja, vihor; nezgoda, neprilika; navala*; 2) *matula*, ae, f. (Plaut) = *lonac*; osobito *noćni lonac, vrčina*; kao psovka: *tikva*.)

da se danas u gdječem razilazimo, jer sam ja kao školnik ostao pretežito teoretičarom. Ali mi život nije – kako iz Vašeg pisma i dojakašnjega rada Vašega razabirem – mogao izbrisati *onu bolju jezgru: u kojoj se još i danas slažemo ...* Kraj Vašeg talenta nije bilo moguće da ne prozrete *nadčovječne* (aluzija na 'ničizam' – op. ZP) netalente, koji se skrivaju za našim modernistima – kojih se literarna vrlina sastoji jedino u majmunskom nasljedovanju (= 'utjecajima', oponašaju, imitaciji, 'prepisivanju' – op. ZP)... Nadajmo se međjutim, da *genij hrvatskog naroda nije još umro*, ako ga ni atom ne živi u rečenih literarnih i političkih akrobata i pelivana. Mi *živimo u doba pomućenih pojmova* u gdjekojem pogledu, ali je vrijeme općeg pročišćenja možda ipak bliže, nego li se obično misli¹³.

Što se tiče »pročišćenja« »pomućenih pojmova«, Arnold očito nije slutio (pa je i bio, koliko znamo, doista razočaran), da će sve veća pomutnja i u političkoj i u estetičko-umjetničkoj hrvatskoj sferi tek slijediti, zajedno s intenziviranjem opće zapadnoeuropske krize umjetnosti odnosno estetike, pri čemu su posebne komplikacije i dodatno specifične otežavajuće okolnosti bile namijenjene upravo hrvatskoj povijesnoj zbilji. Ali u svim drugim konstatacijama pisma Gjura Arnolda valja vidjeti svu težinu i zamašitost pravog i časnog uvida; u estetsko-kritičkom smislu navlastito treba istaknuti povijesnu važnost prepoznavanja i priznavanja talenta AGM-a.

Malo je vjerojatno da Gjure Arnold nije znao što je Matoš o njemu pisao u beogradskoj »Samoupravi« 1904. godine i uopće što misli o njegovu radu i pjesnikovanju. Za razliku od mnogih drugih s kojima je Matoš polemizirao ili o kojima je izražavao negativne kritičke prosudbe, a koji su Matoša omalovažavali negirajući mu ili umanjujući vrijednost, Arnold, premda doista kroz posve drugačiju poetsku prizmu od Matoševe, apostrofira, uvažava i pošteno priznaje upravo Matošev talent. Vidi ga i priznaje – ne prešućuje. Ta je činjenica očito razumljiva jedino ako ne omalovažavamo Arnoldov istančani estetičko-umjetnički senzibilitet s jedne i Arnoldove široke filozofijsko-estetičke horizonte s druge strane. Arnold vidi, zna, svjestan je kako se on i Matoš (a zasigurno razabire i u čemu!) razlikuju, ali mu svejedno afirmira vrijednost i talent. Arnold tu kao da ispunjava Croceovu formulu: kritičar je umjetnik plus filozof.

Iako zasad nije moguće baš sasvim određeno konkretno navesti koji su sve momenti djelovali da je Matoš počeo sumnjati u jednoznačno podržavanje »modernista« i »mladih« u Hrvatskoj početkom 20. stoljeća, ipak oni nisu – barem općenito i načelno – nepoznati odnosno neprepoznatljivi. To je očito ono o čemu govori Arnold kada ističe »onu bolju jezgru: u kojoj se još i danas

¹³ ARNOLD, Gjure (pismo AGM-u, Zagreb 31. I. 1906 – u Beograd); citirano prema AGM, SD; 1973, sv. XIX, str. 7-8. Svi kurzivi u citatu Z.P.

slažemo«, a to je zajednički cilj odnosno uvjerenje da ni »u doba pomućenih pojmova« »genij hrvatskog naroda nije još umro«.

Međutim, važnije determinante, navlastito načelne, u okolnosti da je Matoš unatoč želji konzekventno se angažirati na strani »modernista« u tom postajao pokoleban, dade se ipak dokumentirati vrlo konkretno, čime ujedno i o Arnoldu samom, kao i o njegovu djelu i djelovanju, pa i vremenu zbivanja dobivamo izoštreniju sliku i argumente koji ne samo traže ekstenzivnost zahvata nego i opravdavaju da se sve probleme i ljude o kojima je za razdoblje hrvatske Moderne ovdje riječ, doista vidi u novom svjetlu.

Osim Arnoldova pisma najviše potvrda za naprijed rečeno nalazimo u korespondenciji Matoša s Antunom Benešićem, bratom Julija Benešića. Vrlo jezgrovito Matoš o tome govori u pismu A. Benešiću iz Beograda u proljeće 1906. godine: »Borba između Savremenika i Matice je borba osobna, nije principijelna – dakle bez interesa za nas. Ne znam zašto da bude interesantniji Šurmin od Stj. Radića. Modernizam G. Dežmana manje me zanima od Gjura Arnolda«. ¹⁴ Već u listopadu iste godine Matoš je drastično uvjeren »da su naši napredni, moderni elementi još veće bitange i huncuti od 'starih'. Gospoda me i denunciraše, ali na mig jednog prijatelja kod vojne komande mogoh se udaljiti«. ¹⁵ U sljedeću godinu Matoš ulazi s iskristaliziranom spoznajom. O jednoj svojoj » aferi« (polemici) Matoš konstatira da bi »bila banalna i bez interesa, da nije dokazala, da je Savremenik organ koterije, da je Društvo hrv. književnika koterija i da 'modernizam' kod nas (tj. u Zagrebu i Hrvatskoj – op. ZP) ne bijaše drugo nego maska za 'ôte-toi que je m'y mete'«. ¹⁶

Godine 1909. stvari su definitivno jasne i Matoš se nalazi na strani Arnolda. Sumnje nisu više ostale tek privatno priopćene u pismima, nego Matoš u časopisu »Hrvatska smotra« obznanjuje 1909. uvid u ideološku pozadinu sukoba Starih i Mladih člankom *Skupština Matice Hrvatske*. Sukob se, pisao je Matoš, »svršio evo time, što je srušen, što se 'zahvalio' (kao predsjednik Matice Hrvatske) dr Gj. Arnold, književnik, pravi književnik i zaslužni lirik...«. ¹⁷ »Dr Gjuro Arnold je dakle dao predsjedničku ostavku ogorčena srca, suznih očiju. Mada se ne slažem – pisao je Matoš – s njegovim literarnim pogledima, dajući prednost pjesmama njegove mladosti pred posljednjima, ja sam uvijek u njemu poštovao

¹⁴ MATOŠ, Antun Gustav, *Pismo Antunu Benešiću*, Beograd (bez datuma), proljeće 1906; citirano prema AGM, SD, 1973, sv. XIX, pisma, pismo 25, str. 26.

¹⁵ Op. cit., pismo 29, str. 28.

¹⁶ MATOŠ, Antun Gustav, *Pismo Antunu Benešiću*, Beograd 2.I.1907, AMG, SD, 1973, sv. XIX, Pisma, pismo 31, str. 30.

¹⁷ MATOŠ, Antun Gustav, *Skupština Matice Hrvatske*, Hrvatska smotra, godište IV, knj. V, sv. VI–VII, broj 62–63, str. 169–171, Zagreb 10. travnja 1909. Citirano iz AGM, SD, 1973, sv. VI. *O hrvatskoj književnosti (1898–1909)*, str. 205.

pjesnika i nadasve dobrog, upravo očinskog čovjeka« koji se nije (iako je bio istaknuti predstavnik starih) ponašao sektaški »priznavajući i tolerantno pomažući i deklarirane antimatičare«. ¹⁸

Matoš je u nekoliko majstorskih poteza bacio novo svjetlo na lik Gjure Arnolda i njegovu poziciju, novo i utoliko važnije budući da je, premda izvan grupe mladih, iz vlastitih pobuda bio Arnoldov literarni oponent. Osim samog Arnolda Matoš je profilirao i događaje u kojima se Arnold našao unutar Moderne kao epohe. Što se zapravo zbivalo i zbilo? »Pod obrazinom saniranja naših literarnih mizerija pozvaše ('savremenikovci', 'mladi' odnosno 'modernisti' – op. ZP) preko koalicione štampe cijelu 'poštenu i karakternu' našu javnost da spasi Maticu od 'frankovačke' najezde i otimačine, mada na starčevićanskoj listi figurira nekoliko zajedničkih imena kao i na protivničkoj i mada su među našim kandidatima tek dva istaknuta frankovca (dr Kršnjavi i dr Ogrizović), koji bi unatoč svom eventualnom izboru ostali u odboru u neodlučnoj manjini«; ¹⁹ stoga se »pokretaši slažu sa frutimašima jedino radi toga da omoguće izbor jednog mediokriteta proti kulturnoj i radnoj snazi kakav dr I. Kršnjavi bijaše i onda kada ne bijaše starčevićanac, kada pomagашe 'Život' i osnivaše temelj za novi umjetnički pokret u zemlji gdje je samo superiornost sramota i gdje samo inferiornost nalazi simpatije, gdje na pristojnom literarnom skupu može grditi jednog Kršnjavija jedan inžinir Kolar...«; ²⁰ »Borba započeta tamo prije petnaest godina iz razloga tobože sasvim umjetničkih i literarnih svršila se evo kukavnim kompromisom...«; ²¹ »Modernizam je dakle tako ušao u Maticu... literat Arnold je srušen, kulturni Kršnjavi je izigran, da bi Matica od literarne koterije postala kao i 'Savremenik' organom koalicije...«; ²² Zbog toga, zaključuje Matoš, »'modernista' dakle u Hrvatskoj više nema...« pa »danas već možemo pisati povijest i kritiku takozvanih hrvatskih, upravo hrvatsko-srpskih 'modernista'...«; ²³

Svojim je prodornim zapažanjima Matoš dao čitav niz koordinata, koje su jasno označavale kako povijest hrvatske književnosti, uostalom kao i povijesti svih ostalih umjetnosti u Hrvatskoj, zajedno s poviješću hrvatske kulture u cjelini, kao povijesna zbilja ima posve drugačije obrise i smjernice, strukturu i značenje,

¹⁸ Op. cit., str. 207.

¹⁹ Op. cit., str. 206.

²⁰ Op. cit., str. 205. Kao što je vidljivo, između ostalih važnih činjenica što su navedene u citiranom članku za razliku od Vere Kružić Uchytel i bulumente »hrvatskih« povjesničara hrvatske povijesti (likovnih) umjetnosti već je A.G. Matoš znao i priznavao da Kršnjavi, a ne Bukovac »osnivaše temelj za novi umjetnički pokret«.

²¹ Op. cit., str. 204. Matoš ima na umu literarno-političku i općenito tobože umjetničku, a u stvari ekspozituru na umjetničkom planu političke grupacije, tj. organizirane srpsko-hrvatske koalicije koja nastupa protiv hrvatstva (samohrvatstva) i protiv hrvatske državopravne samobitnosti.

²² Op. cit., str. 206.

²³ Op. cit., str. 204.

nego što su ih sa svjesnim stranačkim, ideološki pristranim iskrivljavanjem koncipirale njihove historiografije, da bi za one kojima je ta historiografija bila informator ostala skrivena prava istina, i to u tolikoj mjeri da se na taj način izgubljen pravi smisao događaja, osobnih angažmana i stvari, pa dakako i djela, u zamućenoj formi, nekritički naprosto počeo nesmetano tradirati, tako da su se cijelom nizu generacija iskrivljene interpretacije nametale kao činjenice.

S obzirom na Gjuru Arnolda važna je Matoševa opservacija kako s njegove točke gledišta »već možemo pisati povijest i kritiku takozvanih hrvatskih, upravo hrvatsko-srpskih 'modernista'«, što drugim riječima znači prepoznavanje određene ideološke impregnacije »mladih« i »modernista« u njihovom umjetničko-estetičkom djelovanju. S druge strane Matoševu su opservacije jasno razabrale ulogu i poziciju Arnolda drugačije nego što su je baš oni, »modernisti« i »mladi«, Arnoldovi protivnici željeli nametnuti u krivom i dakako lošem svjetlu, a što je hrvatska historiografija podržala i podržava do danas. Međutim je Matoš jasno dao do znanja kako uklanjanjem Arnolda 1909. s mjesta predsjednika Matice hrvatske i ulaskom »modernista« u nju zapravo započinje svršetak hrvatske Moderne, proces koji će sljedeće godine kulminirati s Meštrovićevom »rimskom izložbom« (o kojoj je već bilo govora u ranijim poglavljima). Istodobno time indirektno postaje očito kako Arnold nije kao predstavnik »starih« naprosto bio tek antiteza, »protivnik« »mladih« i »modernista«, nego da je upravo svojim estetičkim nazorima i programatskim govorima u Matici hrvatskoj bio pozitivni, a nikako negativni sudionik hrvatske Moderne. I kao *hrvatske* (ne srpskohrvatske ili jugoslavenske) i *moderne* (a ne bilo čega tek antikvarnog). Arnold je prema tome integralni dio moderniteta hrvatske Moderne, po onom po čemu je on to bio, jer eliminiranjem njegove osobe iz javnog života i onemogućavanje »dobrovoljnim« odustajanjem aktivnog sudjelovanja u njemu, prestaje živjeti epoha koju je zaista potrebno i opravdano kao i do sada nazivati »hrvatska Moderna«. Dio pak moderniteta te Moderne čini upravo Arnoldova estetika, navlastito neke od njegovih važnih estetičkih teza, što ih je trebalo prepoznati, pa tako prepoznate izložiti u njihovoj relevanciji. Potrebno ih je razumjeti, akceptirati, te i ubuduće uvijek iznova interpretirati sve točnije i produbljenije.

Kao što je Matoš svojim objekcijama sugerirao gornju granicu razdoblja Moderne, on je sugerirao pomicanje i donje, kad naime 1909. kaže kako su literarne i umjetničke borbe počele »tamo prije petnaest godina«, što znači: $1909 - 15 = 1894$. Matoš ne kaže na koje događaje konkretno misli, ali je godina početka stavljena ispred ponavljane gluposti o 1895, pri čem bi početak hrvatske Moderne označavalo tobože spaljivanje mađarske zastave na Jelačić-Platzu pri posjeti cara Franje Josipa Zagrebu. Godina je osim toga stavljena daleko ispred drugog jednog stupidnog stereotipa iz povijesti hrvatskih likovnih umjetnosti gdje se početkom (a otud i za druge umjetnosti: književnost, glazba etc.) smatra

izložba »Hrvatskog salona« odnosno »Secesija« (1898). Matoševa oznaka intervala ide u prilog shvaćanju autora ovih redaka, respektiranog i u ovoj studiji, tezom kako epohu hrvatske Moderne čini razdoblje od oko 1890. do oko 1910, s tvrdnjom kako *ne valja* početak datirati kasnije od oko 1890, a svršetak se *ne smije* prolongirati poslije 1910.

U Matoševoj konstataciji »kako je poznato, moderna struja se u nas javila negativno kao opozicija proti Matici«²⁴ vidljivo je da je on uspio dešifrirati u »modernistima« i »mladima« ideološku komponentu, čak doslovce i političke crte. Pri tome treba taj moment razlikovati od puke »tendencioznosti« koju je i sam AGM zajedno s »modernistima« predbacivao Arnoldu. Naime, »mladi« odnosno »modernisti«, osim gdje gdje je gdje (ponajviše Milan Marjanović), uistinu nisu nastupali s tezom tendencioznosti, pa ni s praksom, ali to nije značilo da su bili neideologizirani odnosno da su bili deideologizirani. Naprotiv, ideološka pozadina i podloga modernizma bila je svjesno ili (samo kod nekih) nesvjesno baš u samim temeljima »čisto« umjetničkih i estetskih angažiranja. Matoš je uspijeva prepoznati jer je intelektualno i duhovno izgrađen kao starčevićanac. Starčević je, naime, prije marksista i neomarksista u 20. stoljeću, mnogo prije frankfurtske škole, otkrio ideološki karakter kulture i umjetnosti osebujnom, originalnom formulom, poznatoj u lapidarnoj izreci kojom je označavao taj moment kulture i umjetnosti: »za obsjeniti prostotu«. Zato Matoš, premda sam nije bio teoretičar, disponirajući sa Starčevićevim filozofskim uvidima na temelju njegove formule identificira ideološku komponentu sukoba »modernista« sa »starima« uviđajući kako napadi na Gjuru Arnolda i njegovu estetiku, kad su i bili estetički, nisu bili samo estetički. Zato napokon može odustati od polemike s Arnoldom i pristati uz njega uviđevši kako se nepravdano, neopravdano i s nepravom napadala Arnoldova osoba i estetičke mu teze. Kao što je umjetnost prikrivala ideološku komponentu, tako je ideološka komponenta pak prikrivala grube političke antagonizme i umjetničku – sterilnost. A u tom pogledu Matoš se nužno morao napokon staviti na stranu Arnoldovu jer je Arnold branio duh i karakter hrvatske kulture odnosno umjetnosti – kao hrvatske.

Postavlja se napokon pitanje: kako to da Matoševa lucidnost i pronicavost, koja je otkrila toliko važnih momenata u povijesnim zbivanjima hrvatske Moderne uopće, a podjednako i onih odlučujućih za položaj, karakter osobe i djelovanje Arnolda, nije u Arnoldovim estetičkim tezama prepoznala njihovu važnost, a u nekim posebnim aspektima njihovu modernost? Odgovor leži u stanovitoj teorijsko-metodološkoj aberiranosti hrvatske književne povijesti, no i historiografije ostalih umjetnosti te, kao što već rekosmo, i hrvatske kulture u cjelini: umjesto da se estetička zbilja i historiografija umjetnosti razumijeva iz

²⁴ Op. cit., l.c.

fiozofijsko-estetičkog horizonta, to se u Hrvatskoj uvriježilo »prosudivati« filozofijsko-estetičke teze iz horizonta umjetnosti, književnosti, kritike i povijesti književnosti, dakle ne iz njih samih i u njima samima, njihovim dometima, oštrini, dubini.

Upravo to se dogodilo i Matošu. Vidljivo već u formulaciji kad govori o Arnoldovim »estetičkim izmotacijama i filozofskim budalaštinama«. Istina, Matoševa intuicija i pronicavost mogla je osigurati prepoznavanje važnih Arnoldovih estetičkih teza, tim više što Matoševa erudicija nije bila lišena stanovitog filozofskog obrazovanja. Međutim, AGM je i suviše bio poeta, književnik i umjetnik i onda kada je bio kritičar i polemičar, pa mu je to, evidentno, zamutilo vidik. Sasvim transparentnim, upravo nametljivim je taj argument u tekstu *Tempestas in matula* iz 1908, kojeg samo pola godine dijeli od spoznaja referiranih u članku *Skupština Matice Hrvatske*. Naime, Matoš je sam u *Tempestas in matula* naveo da konkretno polemizira s Arnoldovim razmatranjima problema *Može li umjetnost zamijeniti vjeru* iz 1907, ali je isto tako vrlo konkretno i vidljivo kako se svi Matoševi prigovori Arnoldu nalaze u horizontu književnosti! Oni, zato, ukoliko i jesu opravdani prigovori (a jesu to samo djelomice, u nekoliko pojedinosti!) ne pogađaju meritum Arnoldova teksta. Matoš, naime, nije prepoznao u Arnoldovoj raspravi *Može li umjetnost zamijeniti vjeru* eminentno filozofijsko i filozofijsko-estetičko razglabanje problema, čemu, dakako, ni u kom slučaju ne može biti doraslom ni najsuptilnija književnost i kritika iz horizonta umjetnosti, ma radilo se i o umjetnosti najvišeg ranga. Iznimke, doduše tu i tamo potvrđuju ovo pravilo, samo Matoš u ovom slučaju nije bio iznimka. Naprotiv, učinio je s punim uvjerenjem što i danas čini historiografija hrvatske književnosti, pa dakako i historiografije drugih grana hrvatske umjetnosti, premda bi takva pozicija davno morala biti povijesno prevladana i nadmašena. Uzalud se, naime, uz povijest hrvatske književnosti utemeljuje još i »znanost o književnosti« (uz povijest glazbe – muzikologija, povijest kazališta – teatrologija, uz povijest filma – filmologija) ako nije razriješena respective ispravljena ta temeljna teorijsko-metodološka izokrenutost. Dakle filozofijsko-estetička insuficijencija. U Matoševu slučaju, osim navedenog primjera (uostalom ne zaboravljajući ni Matoševe kritičke osvrte na prva dva Arnoldova govora), upravo je simptomatično kako nije ni reagirao, a ni registrirao prevažno Arnoldovo razmatranje *Umjetnost prema znanosti*.

3.

Nakon što je prestao biti predsjednik Matice hrvatske, dakle nakon što je demisionirao ili, kako reče Matoš, nakon što je »izigran« i »srušen«, Arnold je prestao publicirati estetičke rasprave. I dalje je pisao i objavljivao pjesme, ali ne više ni filozofska, pa ni specijalno estetička razmatranja – ukoliko se možda

nešto ne nalazi u rukopisnoj ostavštini, koju nitko ne spominje i koju bi, ako postoji, valjalo proučiti. No vjerojatnost je relativno mala jer Arnold, ni nakon što mu je protivnička strana »oduzela« primat i utjecajnost, nije izgubio mogućnost objavljivanja. Dokazom je činjenica da pjesme objavljuje još početkom 30-ih godina 20. stoljeća. U istom smislu govori također i okolnost što je njegov zadnji predsjednički govor *Jedinstvena hrvatska narodna kultura*, koji su ionako mnogi nazvali Arnoldovom »estetičkom oporukom«, ponovno objavljen 1930. u *Almanahu* »Selo i grad« uz »neke nebitne promjene koje potječu od samog jubilarca«, kako to napominje u nepotpisanoj uvodnoj bilješci što ju je najvjerojatnije napisao Petar Grgec, koji je u istom *Almanahu* priopćio vrlo zanimljiv croquis o Arnoldu.²⁵ Nije nelogično pretpostaviti da bi *Almanah* zasigurno bez oklijevanja objavio i neobjavljene rukopise Arnoldove da ih je on ponudio uredništvu, premda je *Almanah* »Selo i grad« kao edicija Jeronimskog društva imalo valjanih razloga ponovno publicirati upravo navedeni naslov aktualizirajući ga i kao program vlastite djelatnosti. Tako se dogodilo da *Jedinstvena hrvatska narodna kultura* (izuzmemo li veći broj izdanja *Logike* i *Psihologije* koje su bile u funkciji školskih knjiga, tj. srednjoškolskih udžbenika) bude jedini Arnoldov filozofijsko-estetički tekst koji je objavljen po drugi put i koji se – s pravom – smatrao vrijednim objavljivanja i oživljavanja, tj. otkidanja od mogućeg zaborava.

Premda su i drugi autori koji su imali pozitivan odnos prema radu Gjure Arnolda uvažavali tu Arnoldovu »estetičku oporuku«, poput primjerice P. Vuk-Pavlovića u njegovoj monografiji *Svaralački lik Gjure Arnolda* ili Marijana Petrasa, pisca onog možda najljepšeg i najkonciznije pisanog prikaza Arnoldovih filozofijsko-estetičkih nazora u »Hrvatskoj enciklopediji«,²⁶ ipak je Petar Grgec bio prvi, a koliko znamo do danas i jedini, koji je (premda na svoj način i ponešto jednostrano) shvatio važnost Arnoldovih »umnih govora« što ih je Arnold držao kao predsjednik Matice hrvatske, opravdano tvrdeći da je riječ o govorima, zapravo esejima ili kraćim traktatima, »koji bi morali biti štampani u posebnoj knjizi«.²⁷ Pišući to Grgec je dobro znao da je uoči prvog svjetskog rata osnovano »Kolo hrvatskih književnika« kojemu je za prvog predsjednika bio izabran Arnold, pa bi zasigurno upozorio i na predsjednički, makar nastupni govor u tom društvu da ga je Arnold držao i da je imao karakter onih prije održanih u Matici. Stoga je u tom pogledu s velikom vjerojatnošću moguće zaključiti kako se poslije 1909. Arnold nije laćao posla na teorijskom, filozofijsko-estetičkom i programatskom planu. Tom nagađanju također ide i u prilog

²⁵ GRGEC, Petar, *Dr Đuro Arnold*, »Selo i grad«, *Almanah* II, Zagreb, 1930, str. 171–173.

²⁶ M.P-s (Marijan PETRAS), *Arnold Đuro kao filozof*, Hrvatska enciklopedija, Zagreb, 1941, sv. I, str. 641–642.

²⁷ GRGEC, Petar, *Dr Đuro Arnold*, »Selo i grad«, *Almanah* II, Zagreb, 1930, str. 172, stupac II.

detalj da je autor, tj. Arnold 1930. sam redigrao govor iz 1909, očito ne osjećajući potrebu napisati novi tekst. Nedoumicu ipak stvara jedna formulacija Antuna Barca kad kaže: »Poslije pomirenja Mladih i Starih i ulaska Mladih u Maticu, pristupa Arnold Kolu hrvatskih književnika, braneći iste misli, koje su ga prije vodile i u Maticu«. Nažalost, nema naznaka ni upute A. Barca gdje, kada, koje godine i kako je – usmeno ili pisanim tekstom – u »Kolu« Arnold »branio iste misli«. ²⁸

Treba li osporiti prijedlog ili zahtjev Petra Grgeca? Ne, naprotiv, i danas ga treba živo podržati, s dodatnim zahtjevom da se govorima pridruže tekstovi odnosno dijelovi drugih tekstova koji sadrže za estetička shvaćanja Gjura Arnolda relevantne dionice. Na koricama knjige jednostavno bi moglo pisati: Gjuro Arnold, *Estetika*. Zbirka tih tekstova sadržavala bi cjelovito i sustavno izvedenu estetiku, koja, kako smo nastojali pokazati u prethodnim poglavljima, sadrži neke doista moderne, nimalo sporedne i uz to mjestimice izvorne, originalne teze. Naravno, na cjelinu Arnoldovih pogleda, iz aspekta ovdje novih interpretativnih zahvata i ocjena, bit će potrebno također osvrnuti se kritički, te ne samo priznati nego i pokazati kako postoje u tom Arnoldovom estetičkom sustavu mjesta koja ne mogu izdržati strožu kritičku prosudbu. Čak bismo smjeli reći kako ima mjesta, objecka i rečenica kod Arnolda za koje bi bilo bolje da ih nije ni napisao. No, zar takvih mjesta i formulacija nema i kod najvećih imena, primjerice kod Arnoldu svagda neprihvatljivog Nietzschea? No kao što takva mjesta ne umanjuju veličinu, tragiku i prodornu snagu glavine Nietzscheovog opusa, tako isto ni slabija mjesta Gjura Arnolda nisu dovoljan razlog da se zaobiđe ono doista vrijedno i relevantno u Arnoldovoj estetici, dodajući uvjerenje da u cjelokupnom Arnoldovom radu baš estetika predstavlja najvredniji aspekt, relevantan kako unutar vlastitog opusa tako i novije hrvatske kulturne povijesti, filozofije i dakako estetike uopće.

Zanimljivo je, kad je već riječ o slabijim točkama i mjestima kod Arnolda, mjestima koja ne bi mogla izdržati strožu kritičku prosudbu, mjestima što već ni uhu Arnoldovih suvremenika nisu zvučala najprimjerenije, kao što još manje mogu biti primjerena uhu kultiviranom u tijeku svih kriza no i prodora estetičke i filozofske misli 20. stoljeća, zanimljivo je, ne prešutimo to, da je Arnold pri redakciji drugog objavljivanja teksta *Jedinstvena hrvatska narodna kultura* »uz neke nebitne promjene« ostavio nedirnutim upravo neka od tih slabijih mjesta ili ih tu i tamo čak i zaoštrio. Ali, ponovimo, ta okolnost ustrajavanja pri slabijim ili nepotrebno slabijim mjestima, koja su gdjekad samo formalne ili čak stilske naravi (npr. moralističke aluzije), ne umanjuje onaj dio koji je teorijski temeljan i vrijedan; ni u netom spomenutom spisu kao ni u slučaju drugih relevantnih

²⁸ A.B-c (BARAC, Antun) *Arnold Duro*, Hrvatska enciklopedija, sv. I, Zagreb, 1941, str. 641.

spisa. Dovoljno je kao argument navesti stožernu tezu tog po drugi put početkom 30-ih godina objavljenog teksta. Kao teorijski pozitivum i upravo danas još uvijek u punoj žestini otvoren problem stoji Arnoldova teza »da se narodne razlike i osebine ne smiju nivelirati (ukidati), jer bi takvo niveliranje imalo nužno za posljedicu, da bi narodi duševno (= duhovno, kulturno i umjetnički – op. ZP) osiromašili...«. ²⁹ To je teza koju Arnold zastupa već u raspravi *Etika i povijest*, a koja korespondira s modernim spoznajama s uvidom da tzv. univerzalizam kulture kao »niveliranje« vodi »uniformnosti«, »uniformiranju«, koje će biti ubrzo identificirano kao reducirano na »industriju kulture« i s neprekidnim produblivanjem krize humaniteta i »umjetnosti u doba tehnike«. Naime, »ukidanjem« razlika ukida se – Arnold je to dobro znao – svaki princip individuacije, pa i individualnost individualiteta svakog čovjeka uopće. A to je i bit duhovne praznine i krize kulture, navlastito pak najvećeg dijela moderne umjetnosti uopće. Upravo stoga stoji filozofijski čvrsto Arnoldova teza koja je aplikabilna i zapravo posebice osnažena za područje kulture odnosno umjetnosti: »ideju čovječanstva najviše i najbolje ostvaruje onaj, koji čovječanstvo ljubi ponajprije u svom vlastitom narodu«. ³⁰

Zanimljivo je, nadalje, ako mislimo na slabija mjesta u nekim Arnoldovim formulacijama kako su na njima insistirali podjednako i Arnoldovi protivnici za života i većina historiografije i historiografa ili kritičara hrvatske književnosti ne želeći i ne htijući prepoznati, pa istaknuti ono što u estetičkom pogledu ni u kojem slučaju kod Arnolda ne može biti ocijenjeno kao slabo. Zanimljivo je, ali ne i neprotumačivo, zašto s te strane nisu bila odana makar i hladna, pozitivistička priznanja za ono najbolje kod Arnolda! Zanimljivo je i baš začudujuće kako to najbolje koje nisu željeli vidjeti Arnoldovi protivnici – kuditelji nisu zapazili odnosno posebno istakli ljudi koji ne tek što su spram Arnolda bili blagonakloni, nego su ga doista – doduše na različite načine – uistinu i cijenili (Matičević, Vuk-Pavlović, Grgec, Petras i Krstić). Riječ je o raspravi *Umjetnost prema znanosti*, koja nije bila nepoznata, koja se navodila, no koja se očito nije prepoznala kao dionica što je nije moguće osporavati baš tako lako, a s kojom jedva da se i može ozbiljnije polemizirati, barem što se tiče temeljnog tematiziranja, strogog postavljanja problema i stožernog rješenja. Vuk-Pavlovićev prikaz najekstenzivnije je prezentiranje Arnoldovih nazora i on ih interpretira savjesno, uočava središnje probleme, odnosno teze i rješenja ovdje apostrofirano teksta, no nije im dovoljno eksponirao njihovu navlastitu zamašitost, niti naglasio dalekosežnost, modernost njihovih konsekvencija, epohalni novovjeki karakter.

²⁹ ARNOLD, Gjuro, *Jedinstvena hrvatska narodna kultura*, »Selo i grad«, Almanah II, Zagreb, 1930, str. 70.

³⁰ Op. cit., str. 71.

Karakterističan primjer za neprepoznavanje i nepriznavanje relevantnosti zajedno s modernošću čini već citirani pokušaj »objektivne« pozitivističke prosudbe Arnoldovih nazora u »Hrvatskoj enciklopediji«, ona dionica koju je pisao Antun Barac. Nakon što je konstatirao da je Arnold »već od sedamdesetih godina (19. stoljeća – op. ZP) najizrazitiji predstavnik Starih«, Barac zaključuje pomalo pitijski, s tim da nije nejasno što je želio reći: »O književnim je problemima govorio i pisao onako, kako je na njih gledao. Tako je objelodanio: *Umjetnost prema znanosti* (Glas Matice Hrvatske 1906) *Može li umjetnost zamijeniti vjeru* (Glas Matice Hrvatske 1908), *Jedinstvena hrvatska narodna kultura* (Glas Matice Hrvatske 1909)«. ³¹ Kao što se već Matošu dogodilo da mu je promakla upravo rasprava *Umjetnost prema znanosti* koju sigurno ni on ne bi mogao tako lako (ni lakoumno) u ma kako strastvenoj polemici nazvati »estetičkim izmotacijama i filozofskim budalaštinama«, ³² to se Barcu događa da tri desetljeća kasnije sve Arnoldove estetičke nazore i rasprave vidi »u istoj ravnini« sudeći o svima na jednak način, premda je bjelodano da upravo rasprava *Umjetnost prema znanosti* nikako ne pripada »tradicionalizmu« ili »natražnjaštvu« Starih, nego je Starima bila na ponos zastupajući modernije teze od »modernista« i naprednije od »naprednjaka«. Stav Antuna Barca poučan je i paradigmatički utoliko više ukoliko je u trenutku pisanja članka za »Hrvatsku enciklopediju« već bio donekle korigirao svoj prvobitni pozitivizam i sociologizam stanovitim respektiranjem Crocea (ili Halera), što je vidljivo po monografiji o Vidriću. Očito je ideologijski moment gledanja odnosa Starih i Mladih kao relacije »naprednjaka« i »progresivnih« spram »natražnjaka« i »konzervativnih tradicionalista« uzrokovao »nivelaciju« Arnoldovih rasprava u Barčevim očima.

Da bi jasnije bilo što je u pitanju, nije na odmet citirati Crocea. I to upravo njegovu *Estetiku* koja je tako rekavši suvremena govorima Gjüre Arnolda. Dio XVII. pod naslovom *Povijest književnosti i umjetnosti* sadrži sljedeću Croceovu tezu: »Povijest znanosti se obično predočuje na jednostavnom pravcu progresa i regresa. Znanost jest univerzalna, a njezini su problemi povezani u jedinstven veliki sistem ili sveukupni problem... No, što se umjetnosti tiče, u svakom slučaju nije istinito: umjetnost je intuicija, intuicija je individualnost, a individualnost se ne ponavlja. Stoga bi bilo posve pogrešno postaviti povijest umjetničke proizvodnje ljudskog roda na jedinstveni, progresivan i regresivan pravac«. ³³

³¹ A.B-c (Antun BARAC), *Arnold Duro*, Hrvatska enciklopedija, Zagreb, 1941, sv. I, str. 641, stupac I–II.

³² MATOŠ, Antun Gustav, *Stari i Mladi*, s podnaslovom *Hrvatski književni pokret*, Samouprava, Beograd II–1904, br. 291 i 292; citirano prema AGM, SD, 1973, sv. VI, str. 88.

³³ CROCE, Benedetto, *Estetika*, poglavlje XVII. *Povijest književnosti i umjetnost*, citirano prema izdanju Zagreb, 1991, str. 130.

Objekcija uz stanovito distanciranje Barca spram Arnolda, gdje Barac to čini možda i ne htijući oponirati Croceu, zbog čega nije izdvojio ako ništa drugo, a ono barem raspravu *Umjetnost prema znanosti* ne pogada jedino njega kao historiografa i teoretičara, i to ne tek samo zato jer se svjetonazorno nalazio »s onu stranu« Arnoldovog stajališta; objekcija, naime, pogada i one koji su bili na strani Arnoldovoj. Možda nijedan od ljudi koji su pozitivno pisali o Arnoldu nije tako uporno i trajno radio i pisao u korist afirmacije Arnolda i pjesnika i filozofa odnosno estetičara kao što je to činio Petar Grgec, ali eto ni on nije otkrio tu dimenziju kod Arnolda, kao što ona nije dovoljno naglašena čak ni kod Vuk-Pavlovića, koji je po prirodi stvari mogao, a zapravo i morao zapaziti baš to iz duha njegove vlastite, Vuk-Pavlovićeve filozofije što je nastajala u tragu Arnoldove misli.

Ima međutim jedan aspekt u pristupu Arnoldu ili pak u globalnom pristupu cijelom kompleksu hrvatske Moderne koji su prepoznali, bilo pozitivno bilo negativno, svi interpreti Arnoldovi, tek što su konsekvencije povlačene na različite načine i s različitom procjenom i ocjenom; ali uz nezaobilaznu napomenu da se prepoznato nerijetko namjerno prešućivalo ili prikazivalo u drugom svjetlu ili čak željelo prebaciti na drugi plan, prešutjeti, obući u drugo ruho. Riječ je o intenzivnoj, kontinuiranoj ideološkoj »pratnji«, podlozi odnosno pozadini kako zbivanja u kojima je Arnold povijesno sudjelovao ili u njih bio uvučen, »pratnji« odnosno »pozadini« što i naknadno prati prosudbe o njemu, dakle o aspektu što ga je, između ostalog, nastojalo do kraja i što je moguće preciznije identificirati sveukupno ovo monografsko istraživanje. Direktno je to bilo vidljivo u relacijama umjetnost i narod (nacija), te dakako u problemu sprege odnosa vjere i umjetnosti. Međutim, prepoznavanje tog aspekta kod svih Arnoldovih interpreta postaje razumljivim zato što tematski u sklopu Moderne, pri aplikaciji na slučaj Arnold, sve konkretne, ma i vrlo raznolike njegove manifestacije ipak svagda imaju svoj zajednički nazivnik. Koncizno je to dekodirao Kruno Krstić pišući danas ipak već svima poznati pregled *Filozofija u Hrvatskoj*:

»Utjecaj različitih filozofijskih struja s europskog zapada, povezanih s kulturno-političkim nastojanjima vrlo je snažan u posljednjim desetljećima 19. i prvim godinama 20. stoljeća. Borba 'mladih', revolucionarnih pobornika 'slobode stvaranja' i nasljedovatelja europskog zapada protiv 'starih', duhom trieznog poštovanja tradicije i preporodnog narodnjačtva vođenih elemenata, nije samo borba književna i umjetnička, nego i obćeideološka, s filozofijskom pozadinom. 'Mladi' i 'stari' pretvaraju se pomalo u 'naprednjake' i 'natražnjake' te 'liberalce' i 'klerikalce'. U želji da razkidaju okvire starog društva 'naprednjaci' se osobito oštro obaraju na kler nastojeći isključiti njegov utjecaj na javni život.«³⁴

³⁴ KRSTIĆ, Kruno, *Filozofija u Hrvatskoj*, u zborniku »Naša domovina«, sv. I, Zagreb, 1943, poglavlje XVI. *Hrvatska znanost*, str. 402.

Da su »naprednjaci« velikom većinom bili politički prikriveni, a kasnije glasni »jugoslaveni«, doslovno protuhrvatski nastrojani, bilo je pokazano elaboracijom teme umjetnost i narod unutar kompleksa Moderne i sukoba »mladih« i »starih«. Da bi se jasno vidjelo što su i tko su pak bili »naprednjaci« u Hrvatskoj toga vremena i što je po svom sadržaju i poziciji bilo »naprednjaštvo«, treba uvijek iznova podsjećati na tekst jetke duhovitosti A. G. Matoša i njegove lapidarne, aforističko-satiričke, gotovo sarkastičke dijagnostike pod naslovom *Naprednjački katekizam* objavljen 1909, dakle iste godine kada je Arnold uklonjen s predsjedničkog mjesta u Matici (Matošev tekst je objavljen prije glavne skupštine).³⁵ Dijagnoza koja nije samo rasvijetlila situaciju Arnoldovu početkom stoljeća nego i njegovu i hrvatsku sudbinu političko-povijesnu i kulturnu tijekom cijelog 20. stoljeća, do pod sam njegov svršetak, tj. do danas.

Međutim, stvar nije bila tek jednostavno polarizirana jer se i kroz ovu prizmu gledano pokazuje i projašnjava struktura hrvatske Moderne kao *pluralizam »izama«*. Zato potpuno pravo ima Kruno Krstić kad kaže, pomalo ironično: »Filozofijsko naličje tog hrvatskoga 'kulturnoga boja' prilično je šareno«. S obzirom na izričito naglašavanu polarizaciju da dijagnoza izgleda pomalo čak paradoksalna, no in ultima linea i opet ne više neprotumačiva. Da su prosudbe o Arnoldovu radu i odnos prema njegovom položaju i djelovanju poprimile povremeno doista sasvim konkretne paradoksalne crte, zabilježio je i Petar Grgec, gorljivi zagovarač katoličke kulture. Naime Petar Grgec iznosi činjenicu da je Arnold, kojeg su i na estetskom i na ideološkom planu općenito, pa i kao predsjednika Matice, napadali ne samo zbog konzervativizma i tradicionalizma, nego također upravo zbog njegovog deklariranog katoličkog uvjerenja, bio napadnut čak i s hrvatske katoličke strane, pa je i to bio još jedan od razloga Arnoldove demisije. Petar Grgec notira kako je Arnold, nakon što se zajedno s A. Radićem »nedobrovoljno odrekao kandidature« (Ivan Perišić) »uvidio s jedne strane, da neki katolici traže od njega nemogućnosti, a s druge strane nijesu ga ti isti ljudi htjeli poduprijeti ni suradnjom, pa čak ni glasovanjem na Matičnim glavnim godišnjim skupštinama. U ono vrijeme bio je biskup Mahnić upravio na njegovu adresu neke poslanice u 'Hrvatskoj Straži', na koje dr Arnold nije odgovorio, ali je zato razložio biskupu Mahniću, kad se sastao s njime kasnije u Zagrebu, s kakvim se poteškoćama morao boriti, i Mahnić je priznao, da na dru Arnoldu nema nikakve krivnje, što je borba svršila privremenom pobjedom 'moderne'.³⁶

³⁵ MATOŠ, Antun Gustav, *Katekizam naprednjaka*, Hrvatsko pravo, XV/1909, broj 3960, str. 5 od 1. II. 1909. Sada vidjeti u AGM, SD, 1973, sv. XIV, str. 14–19.

³⁶ GRGEC, Petar, *Dr Đuro Arnold, »Selo i grad«*, Almanah II, Zagreb, 1930, str. 173.

Zato, kad se negativno sudi o Arnoldovu radu, o njegovoj estetici, pa čak i kad se sudi o njegovu pjesništvu, tada treba reći kako se taj rad ne pozna u cjelini, da tekstovi nisu jednostavnim načinom dostupni, da se ne pozna i da nije dostupan u cjelini čak ni pjesnički Arnoldov rad o kojem se već kao definitivno zna odavno perpetuirana jednoznačna i neoscilativna negativna ocjena. Pa ukoliko se čini kako je ovaj moment nepoznavanja i čak nerazumijevanja tekstova Gjura Arnolda nepotrebno isticati ponavljanjem, tada ipak ostaje potreba upozoriti kako osim tekstova i Arnolda i Arnoldova rada treba poznavati također i ono što se zbivalo s njima i oko njih, makar to i ne bio meritum stvari, ali koji je realno ukalkuliran u prosudbe i ocjene, a udaljen iz polja objašnjavanja.

Naime, osim uobičajenih, pa u tom smislu i borbenih negativnih prosudbi Arnoldova rada i njegove osobe, kao i rušenja s predsjedničkog mjesta u Matici, uz vrijednosne i čak osvjetljene ideološke antagonizme i komponente, treba na kraju krajeva uzeti u obzir još i činjenicu da su neke suodrednice predodžbe i slike o Arnoldu dodatno još rezultat – doslovce – harangi i »tajnih akcija«. O tome, naime, postoje svjedočanstva suvremenika i sudionika. Primjerice, o tome je progovorio Ivan Perišić 1939. u »Jutarnjem listu« pod naslovom *Političko-literarni boj prije 30 godina* s podnaslovom *žrtve: Dr. Gj. Arnold, Dr. A. Radić i Dr. M. Ogrizović*.

Ako se sad uzme u obzir da je »Arnold najprije pristaša Strossmayerove politike, a zatim Starčevićeve«, ³⁷ onda su naravno produbljeno jasnije stvari o kojima je govorio I. Perišić. Naime, nakon što su se Gj. Arnold i A. Radić u Matici »nedobrovoljno odrekli kandidature«, »sve bi prilično glatko prošlo naprijed literarnim i političkim kompromisom po kojem bi Matica ostala i ubuduće u rukama 'starih', ali bi se osvježila i s nekoliko 'mladih'. Politički bi se od literata izabrali pripadnici svih stranaka, i to oni manje izloženi i ratoborni! – Kad li puknu alarmantni glas: frankovci se spremaju da 'osvoje' Maticu! U zadnji čas upisuju za utemeljitelje veći broj svojih! Dr Kršnjavi imao bi biti predsjednik, dr Ogrizović tajnik! Hurra! Svi momci na brod. Opća mobilizacija svih stranaka! Zdravo i bolesno mora na skupštinu! Toliko učesnika nije bilo još ni na jednoj skupštini Matičinoj! Do tri stotine!«. ³⁸

A »tajna akcija«? Ivan Perišić je na skupštini »agitirao proti dru Kršnjavom«, a nije dao »da se briše Ogrizović«; no »istini za volju« »mora nadodati;

³⁷ MAŠTROVIĆ, prof. Ljubo, *Pjesnik Dr. Đuro Arnold*, Hrvatska smotra, Zagreb 1/1933, broj 2, str. 51–59, citirana tvrdnja str. 54.

³⁸ PERIŠIĆ, Ivan, *Političko-literarni boj prije 30 godina* s podnaslovom *Žrtve: Dr. Gj. Arnold, Dr. A. Radić i Dr. M. Ogrizović*, Jutarnji list, Zagreb 26.III. 1939, str. 17–18, citirano mjesto str. 17, stupac treći.

ne znam, ne bi li ja jednako s ostalima jurišao protiv dra A. Radića da nije bilo jedne tajne akcije?!« Naime, nakon što su se nekako baš u to vrijeme odvojili »milinovci« (stranka Mile Starčevića) od »frankovaca« (stranka starčevićanaca kojoj je Stari osobno predao vodstvo Josipu Franku), Perišić je bio »u pregovorima sa S. Radićem za fuziju seljačke i milinovačke strane«. Facit cijele priče bio je po priznanju Perišića: »borba je svršila time, da su iz odbora Matice ispala trojica najvrednijih književnika: Arnold, Radić i Ogrizović«. ³⁹ Osim važnih podataka koji još jače osvjetljavaju vrijeme zbivanja te lik i djelo Arnolda u kulturološkom smislu, vrlo je simptomatično kako Perišić cijelom tom kompleksu događaja daje naslov *Političko-literarni boj*, a ne *Literarno-politički boj*, budući da je plasirano shvaćanje da se borba »starih« i »mladih« odigravala na polju književnosti odnosno umjetnosti, primarno. A Perišićev naslov jasno kaže: i na književnom odnosno umjetničkom planu!

Pa kad smo već kod politike, dodajmo i to kako se općenito ne zna niti spominje da je blagi, tihi, nenametljivi, konzervativni pjesnik Arnold bio dospio u poznim godinama pod udar cenzure monarhističke Jugoslavije 1935. kada je objavljivao svoju zadnju zbirku *Na pragu vječnosti* – dakle upravo nakon što je obavljen vjerojatno u Arnoldovom životu posljednji žestoki napad na njega, što će reći Krležina »bespoštedna kritika« svih Arnoldovih nazora cjelokupne mu poezije, a posebno njegove pjesme *Domovina*. ⁴⁰ O zahvatu cenzure izvještava Grgec »uz prvu godišnjicu Arnoldove smrti« priopćenjem *Posljednja Arnoldova pjesma Hrvatskoj*.

Petar Grgec, koji je u dva navrata nazvao Arnolda »nestorom hrvatske književnosti« (povodom Vuk-Pavlovićeve monografije i u nadgrobnom govoru povodom Arnoldove smrti) ⁴¹ informira nas 1942. u »Hrvatskom narodu« kako »zadnja epska pjesma koju je Arnold napisao imade naslov *Posljednji dani kneza Mutimira*«. U daljnjem tekstu Grgec objašnjava: »Ta povjestica opisuje junačke igre, koje na Duvanjskom polju priređuje knez Mutimir. U tim junačkim igrama osobito se odlikuje Mutimirov sin Tomislav. Poslije igara Mutimir umire, a narod izvikuje kao novog hrvatskog kneza Tomislava. U narodnom oduševljenju ustaje stari Dragoš, o kojem pjesma pjeva:

³⁹ Op.cit., stupac IV.

⁴⁰ KRLEŽA, Miroslav, *Hrvatska smotra* uz posebno dopisani završetak s naslovom P.S. *Specijalni dodatak na temu o Đuri Arnoldu*; sve u knjizi *Evropa danas, knjiga dojmova i essaya*, SD, sv. XIII, Zagreb, 1956, str. 95–113 (bez oznake prvog izdanja 1935).

⁴¹ GRGEC, Petar, *Nestor hrvatske književnosti*, s podnaslovom *Uz knjigu Pavla Vuka Pavlovića »Svaralački lik Đure Arnolda«*, Hrvatska prosvjeta, Zagreb XXII/1935, broj 1–2, str. 17–21; također Petar GRGEC, *Za Nestorom hrvatskih pjesnika; Nadgrobni govor Dru Đuri Arnoldu 22. veljače 1941*, Obitelj, Zagreb XIII/1941, broj 9–10, od 10. ožujka 1941, str. 83–84 (s fotografijom).

S Mutimirom – kršni starac kliknu
 zv'jezda sjajna s obzorja nam pala;
 Ali na njem odmah druga niknu
 Koja bi još jarče sjati znala...
 Njine zrake sad već gone tminu
 s budućnosti hrvatskih zemalja,
 I ja gledam duvanjsku nizinu,
 Gdje si narod na njoj kruni kralja...
 Mene dašto neće više biti
 Jer će rodna gruda već me kriti;
 Ali kosti smirit mi se trudne
 Neće dotle, dok se to ne zbudne.

Svatko vidi tko je taj Dragoš. Arnold je mislio na samoga sebe. I on je kao i njegov Dragoš očekivao skorbu smrt, pa je htio reći suvremenicima i potomstvu da će mu se kosti smiriti u grobu istom onda kada Hrvatska postigne svoju nezavisnost.

Posljednjim danima kneza Mutimira dodao je Arnold čitavu lirsku pjesmu kojoj naslov glasi *Pripjev Hrvatskoj*. Međutim, kada se god. 1935. tiskala njegova zadnja zbirka *Na pragu vječnosti* ustanovilo se, da ta pjesma ne može izaći pred hrvatsku javnost jer toga nije dopuštala cenzura. Tada me je Arnold pozvao k sebi, pa mi je rekao:

'Zadržite taj rukopis kod sebe. Ja ne ću doživjeti nezavisnost Hrvatske, ali mislim da ćete je doživjeti Vi. Predajte onda u tisak moje stihove u kojima sam htio hrvatskom narodu ostaviti svoju pjesničku oporuku. Neprijatelji hrvatske slobode ne dadu mi, da se oprostim s javnošću onako, kako bi htio. Vi se pobrinite, molim vas, da se taj moj oproštaj sačuva za sretnije doba'.

Informacija i podatak zaista su iznenađujući. Razumljivo je što je Arnold zbog svojih nazora imao protivnika, nije neočekivano što su neki aspekti Arnoldovih nazora »gledani poprijeko« ili osporavani sa žestinom, dakako i grubo negirani, ali da bi potpali pod cenzuru, državnu cenzuru, nije na temelju lektire Arnoldovih tekstova izgledalo vjerojatnim. Kad je pripremao svoju zadnju zbirku pjesama, imao je Arnold već osamdeset godina. Što je časnii starac u toj dobi mogao učiniti da dođe pod udar državne cenzure? Budući da je Grgec ispunio Arnoldovu molbu i objavio taj *Pripjev Hrvatskoj* poprativši ga faksimilom rukopisa, doznajemo međutim i tu nimalo neinteresantnu pojedinost. U pjesmi Arnold kaže kako se nadao da će o tisućljeću hrvatskog kraljevstva (925. krunidba kralja Tomislava!) doživjeti svijetli dan slobodne Hrvatske, ali umjesto toga postade »nebo svagdan crnje«. Ipak Arnold je izrazio nadu kako će

Hrvatska u budućnosti po »pravdi« svejedno zadobiti svoju krunu, dakle oslobođenje.⁴²

Dakako da je svako, dakle i Arnoldovo sanjanje na glas, pa i pjesnikovanje o nekoj budućoj slobodnoj Hrvatskoj i hrvatskoj Kruni u Kraljevini Jugoslaviji koja je izbrisala hrvatsko ime, a definitivno do kraja provela brutalnu velikosrpsku diktaturu i teror, doslovce strahovladu, bilo »nelegalno«, nedopustivo i zabranjeno. Zato nije na odmet citirati te Arnoldove stihove koji, osim što su zanimljivi sami po sebi, bacaju dodatno naknadno više svjetla ne samo na osobu odnosno lik Gjura Arnolda nego i na probleme, njegova shvaćanja da hrvatska umjetnost i kultura trebaju imati hrvatski karakter; ti su stihovi naknadna, dodatna objašnjenja za žestinu sukoba oko Arnoldovih rješenja navedenih problema, sukoba oko njegovog usmjeravanja Matice hrvatske, trajna linija što je bila dodatni »razlog« zbog kojeg je 1909. »srušen« s predsjedničkog mjesta, pa bio napadan i poslije, onda kada više nije bio među eksponiranim aktivnim javnim djelatnicima.

Stihovi pjesme *Pripjev Hrvatskoj*, kako ih je priopćio Petar Grgec, glase ovako:

Ovo sam ti slatka majko spjevo
 Dok još tračak n a d e mi je s'jevo:
 Da ćeš biti bar o tisućljeću
 Krunisanja svoga sva u cv'jeću...
 Al o cv'jeću, aoh, nigdje traga,
 Kudgod zirnem, svuda samo trnje,
 A nad tobom nebo svagdan crnje,
 Kao da mi posta pl'jenom vraga –
 Tako stojim jošte ti pod križem
 Pa ti mjesto himnu suze nižem.
 Al beznađu jošte ipak nedam,
 Očajanja maljem da me skrši,
 Ja u novo tisućljeće gledam,

⁴² Da bi stvar bila jasnija današnjem čitatelju, valja podsjetiti samo na nekoliko ključnih datuma iz povijesti hrvatskog naroda tog vremena. Naime nakon raspada K.u.K. Monarhije Austro-Ugarske nije stvorena samostalna hrvatska država, nego je 1.XII.1918. u Beogradu srpski regent i prestolonasljednik Aleksandar Karadorđević proglasio »uspostavu nove zajedničke države Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca« (SHS). Odmah zatim došlo je 5.XII.1918. do teškog krvoprolića što ga počiniše Srbi u Zagrebu na Trgu bana Jelačića. Godine 1921. nelegalnim načinom (bez nazočnosti glavnih stranaka iz Hrvatske) u Beogradu je donesen tzv. Vidovdanski ustav o unitarnom i centralističkom uređenju nove države. God. 1928. u beogradskoj skupštini (»parlament«) ubijen je Stjepan Radić, a već sljedeće 1929. godine proglašena je diktatura (ukinut Ustav) i država prvi put proglašena kao *Kraljevina Jugoslavija!* Ni poslije atentata na Aleksandra Karadorđevića 1934. nije se ništa bitno promijenilo za Hrvate.

U kom mora da se pravda vrši...
 Zar si zalud kroz vjekove bila
 Štit i brana zapadnoga sv'jeta?
 Ne, ne! Vara l'nada – v j e r a neće:
 Krist sa križa svom se vrati trunu...
 Pa i ti kad napati se veće,
 Svoju opet primiti ćeš krunu

 Zato što god još se zbililo s tobom
 Kad nada mnogom nicati će trava –
 Za mene ćeš ostat i za grobom
 Okrunjena krunom Tomislava.

Ako se ovim tada do 1942. nepoznatim, a i poslije jedva poznatim stihovima dodaju još dvije rečenice što ih kao sjećanje bilježi Grgec, ne samo što će porasti količina iznenađenja nego će postati definitivno jasno zašto je poslije 1945. Arnold postupno uklonjen iz hrvatske kulturne svijesti i povijesti. Grgec, naime, kaže, kako se Arnold, nakon što je bio onemogućen objaviti *Pripjev Hrvatskoj* »gotovo do posljednjih mjeseci života zanimalo, što je s ustaškim pokretom, od kojega je očekivao ispunjenje svojih nada. Bio je posve oglušio, ali se uvijek zanimalo, nije li se na kojoj vanjskoj krugovalnoj postaji javio Poglavlak dr Ante Pavelić pozivajući hrvatski narod u posljednji boj i navještajući obnovu Tomislavljeve, Krešimirove i Zvonimirove Hrvatske.«.⁴³

Radikalni stav Arnoldov ostao je nepoznat hrvatskom čitateljstvu, jer i pjesma i Grgecova zabilježna ostadoše teško pristupačni samo u jednom novinskom članku o kojem je i bibliografski podatak još manje poznat. Povijest hrvatske književnosti taj »detalj« nigdje ne spominje, ali ga je za vrijeme druge Jugoslavije poslije drugog svjetskog rata očito šutke respektirala kao »kontraproduktivan«. U vrlo korektno i afirmativno pisanoj monografiji o Gjuri Arnoldu iz 1934. Pavao Vuk-Pavlović nije zaobišao ni problem nacije, naroda, nacionalne kulture, pa sit venia verbo ni stanovitu filozofiju politike, koja je utemeljena filozofijom povijesti, no interpretacija Vuk-Pavlovićeva ipak sugerira stav Arnoldov koji odgovara političkom duhu vremena objelodanijavanja monografije, a možda i vlastitim Vuk-Pavlovićevim ondašnjim (!?) političkim shvaćanjima. Vuk-Pavlovićeva interpretacija, naime, sugerira poziciju koju bismo uvjetno mogli označiti kao ideologiju HSS-a ekspliciranu u poglavlju *Plemstvo pluga* što izvorno ima uporište u Arnoldovom stihu koji navodi Vuk-Pavlović (*Čeznuća i maštanja*, Zagreb, 1908, str. 7):

⁴³ GRGEC, Petar, *Posljednja Arnoldova pjesma Hrvatskoj; uz prvu godišnjicu Arnoldove smrti*, Hrvatski narod, Zagreb, god. IV/1942, broj 359 od 22. veljače 1942, str. 9.

... sveg plemstva stup je – plemstvo pluga⁴⁴

Doista je Arnold visoko cijenio selo i seljaka, čak imao stanovitu »slabost« za idilično shvaćanje sela i seosku idilu, no ipak valja reći da je Vuk-Pavlović korektno naveo i Arnoldovu odrješitu tezu »Na borbu za narodno biće treba uvijek biti spreman. Ta je borba najsvetija dužnost svakog naroda«,⁴⁵ s tim da se ipak razabire i kod Vuk-Pavlovića, koji ne dopušta pripisati Arnoldu bilo kakav »fanatizam«, kako je kod Arnolda riječ o »državotvornom hrvatstvu«. Vuk-Pavlović, međutim, nije dovoljno jasno upozorio na taj moment koji postaje profiliran tek po zabilježenom Grgecovom sjećanju na Gjuru Arnolda u poznoj mu dobi. Vuk-Pavlović je možda smatrao neoportunim eksplicitno izvesti taj zaključak, a možda nije ni mogao, tj. smio s obzirom na vrijeme objavljivanja svoje monografije (diktatura!). No Vuk-Pavlović iznosi na vidjelo stihove Arnoldove po kojima je bjelodano jasno da Gjuro Arnold nije bio samo pjesnik idile:

... plač mi vjetar nosi s one strane,

sloboda gdje se guši već u klici...

Al sve badava: uza, bod i tane –

... jednom nič će osvetnici!

.....

Za bajunetim' zli se dusi bane

I snuju harač u modernoj slici...

Al sve badava: uza, bod i tane

Iz krvi jednom nič će osvetnici

Čeznuće i maštanja, 1908, str. 95⁴⁶

Imaju li ove političke digresije neku relevanciju za estetiku Arnoldovu? One su, naravno, od značenja pri razumijevanju Arnoldova shvaćanja povijesti, no implicate i filozofije politike, a eksplicitno Arnoldovom filozofijskom pristupu problemu naroda (hrvatske nacije) i hrvatske kulture. Budući pak da je Arnold eksplicitno tematizirao relaciju narod (hrvatski narod)-kultura odnosno nacija-umjetnost, onda nije u teorijskom aspektu nevažno da je imao na umu »državotvorno hrvatstvo«. Taj moment sam po sebi niti podiže, ali niti snizuje rang Arnoldove filozofije i estetike, no isto tako ni vrijednost njegove poezije. Međutim, taj »detalj« itekako utječe na razumijevanje Arnoldovih nazora uop-

⁴⁴ VUK PAVLOVIĆ, Pavao, *Svaralački lik Đure Arnolda*, Zagreb, 1934, str. 61 (cijelo poglavlje pod navedenim naslovom str. 59-67).

⁴⁵ ARNOLD, Gjuro, *Jedinstvena hrvatska narodna kultura*, Glas Matice Hrvatske, Zagreb IV/1909, broj 10., str. 76 (kod Vuk-Pavlovića na str. 56).

⁴⁶ VUK-PAVLOVIĆ, Pavao, *Svaralački lik Gjüre Arnolda*, Zagreb, 1934, str. 56.

će, pa stoga i estetskih, kao što istovremeno utječe na razumijevanje prosudbe Arnoldova opusa u cjelini: filozofskog, gdje smatramo najvrjednijom i najoriginalnijom upravo estetičku dionicu, no ne manje i neke temeljne teze njegove filozofije povijesti. Taj »detalj« evidentno je utjecao također na ocjenjivanje, bolje rečeno podcjenjivanje Arnoldovog opusa, pa čak i njegove osobe.

Nije ovdje mjesto da se nastoji, naročito ne bez proučavanja ili barem uvida u cjelinu Arnoldovog pjesnikovanja, nekritički povisivati njegovu ocjenu. Međutim, neophodno je, što čini trajnu misao pratilju ovog monografskog izlaganja, upozoriti na ideološku komponentu koja je trajno nazočna u najvećem dijelu, navlastito negativnih prosudbi o Arnoldu, da o toj komponenti valja voditi računa ne samo kod filozofije i estetike Arnoldove, nego vidjesmo, ne bez razloga i za pjesništvo Arnoldovo. Naravno, da u toj sjeni stvarne prosudbe u izjednačavanju ocjena preko nedopustivo fiksnog identiteta Arnoldove poezije i estetike filozofije i pjesništva, ne mogu biti pouzdane ni u jednom svom elementu, premda servirane kao pravorijek, a što se faktično – demonstrirali smo to eksplicite opširno – zbiva u historiografijama hrvatske književnosti. Nažalost, taj se »pravorijek« servira ne samo, kako je rečeno, iz nerazumijevanja i nepoznavanja estetike Arnoldove – Frangeš primjerice uopće ne navodi kao literaturu o Arnoldu Vuk-Pavlovićevu monografiju iz 1934, pa čak ni Despotovu iz 1971.⁴⁷ – nego također iz nepoznavanja i praktične nedostupnosti ukupne pjesničke produkcije Arnoldove ma kakva ona bila; jer zapravo ne postoji nijedan kritičko-analitički, naročito ne noviji, moderniji prikaz *cjeline* Arnoldova pjesništva, koje, barem kvantitativno, nije maleno. Konstatacije su paušalne: »unatoč množini stihova što ih je napisao (Arnold), dalje od običnog stihotvorca nije dospio«. ⁴⁸ Tako artikuliranu ocjenu projicirati na filozofiju i estetiku Arnoldovu (a to čini, citirali smo kao argument, Frangeš ironizirajući Arnoldovu »prtljagu 'misli i čuvstva'«), naravno da je porazno i pogubno po Arnolda i njegovu estetiku, ali podjednako za povijest novije hrvatske filozofije i još više za povijest novije hrvatske estetike. A sve se to čini, ponovimo, bez analitičko-kritičkog interpretiranja estetike Arnoldove u njenoj ozbiljnosti s relevancijom povijesnog, no i europskog konteksta, u situaciji gdje uopće ne postoje izdanja sabranih pjesama Gjura Arnolda, kao što ne postoji edicija sabranih filozofskih i estetičkih rasprava. Objaviti sabrane filozofske, *navlastito estetičke rasprave* kao zasebnu knjigu s potrebnom interpretacijom i kritičkim aparatom (objašnjenjima) bio bi dragocjen doprinos modernoj hrvatskoj kulturi uopće, a estetiци odnosno filozofiji napose; utoliko više što je riječ o pothvatu koji nije neizvediv

⁴⁷ *Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga*, Priređeno u Institutu za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Izdaje sveučilišna naklada »Liber«, uređuju: Slavko Goldstein, Milan Mirić, Vera Čičin-Šain Senčić, Kate Zorzut, knjiga 4, *Ilirizam, Realizam*, napisali Milorad ŽIVANČEVIĆ (ilirizam) i Ivo FRANGEŠ (realizam), Zagreb, 1975, str. 377.

⁴⁸ ŠICEL, Miroslav, *Pregled novije hrvatske književnosti*, Zagreb, 1966, str. 102.

i nesavladiv, a ni financijski nije nedohvatan s obzirom na to da bi svi relevantni tekstovi sačinjavali samo jedan svezak. Time bi jednom za vazda bila otklonjena perpetuirana mogućnost da se o Arnoldu sudi kroz pseudodihotomiju Starih protiv Mladih s petrificiranim kvalifikacijama iz doba Moderne, a ujedno bi time također jednom za vazda postalo bjelodano da se o Arnoldu estetičaru treba suditi kroz prizmu estetike kao filozofije, a ne samo kroz prizmu književne kritike i povijesti književnosti. Na taj način bi se definitivno Arnold pokazao – kao što je izloženo tijekom svih ovdje iznesenih rezultata istraživanja – zaista u novom svjetlu i svojoj pravoj pozitivnoj vrijednosti s visokim stupnjem relevantije. Dakako, uz napomene o aspektima koji kod Arnolda, kako rekosmo, doista podliježu kritičkim, ali ne frazerskim i površnim paušalnim objekcijama iz arsenala stereotipa. Tako bi onda bilo aktivno javnosti dostupna provjera za ovu monografiju polazno istaknutog metodološkog postulata: *audiatur et altera pars*.

Za potpunu i dobro vagnutu ocjenu Arnoldovog opusa u ispunjenju navedenog postulata valjalo bi *do kraja* provesti kritičku analizu Arnoldovih negatora i njihovih negacija vodeći brigu o stvarnim razlikama i varijacijama tih negacija, i to tako da bi paralelno, naravno, kod toga trebali kritičkoj analizi podložnim postati također i stavovi ljudi koji su tako usrdno i tako nesebično nastojali oko afirmacije Arnolda, njegovih stavova, kao što su to primjerice bili ljudi poput Petra Grgeca. Pokazalo bi se, naime, da su i kod njih, egzemplarno upravo kod Grgeca, nazočne ideološke komponente afirmacije, samo s drugim, antitetičkim predznakom spram Arnoldovih negatora i podcjenjivača. S jedne strane bi postalo jasno da je Grgec precijenio Arnolda pjesnika, dok bi s druge strane postalo nezaobilazno konstatirati kako Grgec, koji je znao za važnost refleksa nazora o svijetu na estetička shvaćanja, te je pisao čak o Arnoldovu svjetonazoru i upuštao se polemike o njemu, ipak zapravo nije poznavao niti prihvatljivo elaborirao Arnoldovu – estetiku.

4.

S obzirom na to da je u cjelini ovim razmatranjima glavnim i temeljnim interesom *estetika*, odnosno monografska obradba s kritičkim analizama *estetike Gjura Arnolda*, to ipak ne bi opravdanim bilo zanemarivanje i podcjenjivanje Arnolda knjižiti na dušu jedino književnosti odnosno povijesti hrvatske književnosti, kritike i »znanosti o književnosti«. Žalosna inverzija prosudbe s preuzetošću da se filozofija i estetika ocjenjuju s područja literature, tako rekavši literarno, u tom po Arnolda i povijest hrvatske filozofije, navlastito kad je riječ o hrvatskoj estetici, nepovoljnom rezultatu – moramo to definitivno konstatirati – ipak ima lavlji udio. Međutim, s pravom je pitati, jer kad je o estetici riječ ne može se zaobilaziti filozofija, što je filozofija, povijest hrvatske filozofije ili čak još konkretnije, što su hrvatski filozofi učinili u ime afirmacije onih vrijednih i

najvrjednijih momenata opusa Gjura Arnolda, među kojima se, što je lajtmotiv ove monografije, ističe baš estetika.

S opravdanošću često spominjana ideološka i čak politička komponenta nažalost odigrala je kao i na području književnosti, respective povijesti književnosti, također svoju negativnu »rolu« i u hrvatskoj filozofiji, kod hrvatskih filozofa; također za povijest hrvatske filozofije i one koji su se njom bavili, sporadično ili profesionalno. Ponajprije, samo bavljenje nečim što bi trebalo nazvati hrvatskom filozofijom ili barem povijest hrvatske filozofije bilo je poslije 1945. gledano »poprijeko«, a pojedine autore, mahom iz dublje prošlosti obrađivalo se kao »hrvatske latiniste« i »humaniste«. Olakšavajuća okolnost bila je ukoliko su ikada ikako bar malo bili u sukobu s Crkvom. Vladajuća službena marksistička filozofija, tobože anacionalna, za Hrvatsku je bila doslovce anti-nacionalna. Kontinuiranje ili oblikovanje nečega što bi se nazivalo hrvatska filozofija ili povijest hrvatske filozofije bilo je antihrvatskom režimu i suviše riskantno, budući da filozofija poput povijesti, politike i umjetnosti može postati ono što u svom temelju, između ostalog, i jest: sidrištem nacionalne svijesti. Do stanovitog »popuštanja« i povoljnije klime došlo je u godinama uoči 1971. (tijekom »hrvatskog proljeća«), pa je tada i mogao biti 1968. organiziran simpozij Hrvatskog filozofskog društva s temom iz povijesti hrvatske filozofije. No i tada je žestoko napadnuta sama zamisao i provedba tog filozofskog skupa zajedno s idejom (pojmom) povijesti hrvatske filozofije kao takove sa snažnim organiziranim nastojanjima da se doista relativizira i doslovce destruiira sve pozitivne rezultate.⁴⁹

Kao što hrvatski književnici i (njihovi) farizeji nisu imali građanske hrabrosti, nakon što je Miroslav Krleža bacio svoju »lijevu« literarnu anatemu na »trubadura, filozofa i logičara Đuru Arnolda, poznatog gitaristu prošlog stoljeća« da postupe barem tu i tamo parcijalno korektivno spram očitog tabuiranja »blasfemične« »nedopustive« »činjenice« što se »kod nas demonstrativno razvija obnova Arnoldovog kulta«,⁵⁰ tako to isto najvećim dijelom nije imao ni filozofski »ceh«. Štoviše, tacite, u slučaju Arnold pretežalo je mišljenje da to ne bi ni bilo dobro, kao što je i nepotrebno, budući da je njegovo filozofiranje vrijedno jedino svakog prezira. Pa premda je i sam Krleža u Hrvatskoj bio napadnut upravo s ljevice još 30-ih godina, ni poslije 1945. (naročito u početku komunističke Jugoslavije) nije stajao najbolje, te se njegov sud nije trebao respektirati doslovce, ipak je njegovo mišljenje bilo izrečeno u ime službene,

⁴⁹ Vidjeti »*Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti; Zbornik iz 1968*« (uredio Zlatko POSAVAC) u izdanju Biblioteke »Filozofska istraživanja«, Zagreb, 1992, knjiga 57. Kao što se vidi, zbornik je mogao biti objavljen tek četvrt stoljeća poslije održanog simpozija.

⁵⁰ KRLEŽA, Miroslav, *Hrvatska Smotra* (1935), sada u XIII. knjizi sabranih djela, *Evropa danas, knjiga dojmova i eseja*, Zagreb, 1956, citirana mjesta str. 98–107.

oficijalne vladajuće (lijeve) ideologije, marksizma, komunizma i socijalizma, u ime materijalizma («mi naš materijalizam ne poričemo»⁵¹) i »boljševizma«, Krležino je mišljenje ipak bilo dobro došlo barem kao izgovor i paravan, kao »argument«, da bi postalo i ostalo »nedodirivim« jer ga je ipak izrekao moćni (premda ne i svemoćni) arbiter elegantiarum in rebus aestheticis, čovjek osobnih kontakata s Titom, a kasnije i na kraju »dvorski pjesnik«, dekor i zabavljač »dvora«, tj. »dvorski clown«. Hrvatski filozofi poslije 1945, točnije filozofi u Hrvatskoj, koji bi po svojoj profesiji morali biti superiorni svakoj tako dogmatiziranoj atmosferi, u kojoj čak već i sama pomisao na neku »idealističku filozofiju« (a to je dakako bio Arnoldov »spiritualistički pluralizam«) automatski postaje »narodni« (=državni) »neprijatelj broj jedan«, dakle, na tom planu filozofi u Hrvatskoj nisu bili dorasli dignitetu svoje profesije, ako se to tako uopće može reći, bez obzira na to je li riječ o Arnoldu ili o nekom drugom imenu ili problemu.

Doduše tek valja istražiti temeljito da li je to uopće ili, ako jest, u kojoj mjeri bilo moguće: jer oni koji su to mogli nisu to htjeli, budući da su bili na drugoj strani, a od onih njima suprotnih koji su to htjeli ili doista nisu mogli ili su bili u diaspori ili su postali za glavu kraći. Rijetke relativne iznimke samo potvrđuju pravilo (Vladimir Filipović npr., uz ne baš male »taktičke« »koncesije«). Došlo je to navlastito do izražaja u vrijeme »nepoštedne kritike svega postojećeg« (koja naravno nije bila kritična spram duhovne, čak egzistencijalne, ekonomske te nacionalne povijesne tragedije i genocida što individualno i kolektivno povijesno »zadesiše« Hrvate). Dodatno još sve to dolazi do izražaja poslije 1971. kad je, ponovno, ali sada u postupnom dozrijevanju, s gorkim uvidom u istinu povijesne zbilje, sve što nije direktno potpadalo pod cenzuru i ostracizam, ipak se izmicanje teroru ideologije i kod najlucidnijih jedva spašavalo magle autocenzure ili nemogućnosti probijanja obruča tzv. »informativne blokade« i dezinformacija.

Nakon što je »mladi mislilac početnik« – tako Krleža⁵² – objavio svoju poletnu i atraktivnu kratku monografiju *Stvaralački lik Đure Arnolda* Pavao Vuk-Pavlović, koliko znamo, nije se posebice poslije drugog svjetskog rata više vraćao ni na kulturnopovijesnu, ni filozofskopovijesnu temu o Arnoldu. Poslije drugog svjetskog rata doduše za to nije imao ni prilike, jer je bio »uklonjen« sa zagrebačkog Filozofskog fakulteta i »premješten« (prognan) najprije u NSB (Sveučilišnu knjižnicu, Zgb.), a zatim u Skopje. Arnold je u drugoj polovici 20. stoljeća filozofski postupno, tiho, guran pod vodu zaborava. Jedino su srednjoškolski profesori, ukoliko su predavali formalnu logiku, kriomice uz Filipo-

⁵¹ Op. cit., str. 106.

⁵² Op. cit., str. 113.

više konsultirali kao za nastavu najprikladniju još i Arnoldovu *Logiku*. Da to nije bilo slučajno, te da se to činilo na temelju posve određene Arnoldove profilacije i zbog vrijednosti Arnoldove knjige, pokazala su istraživanja iz novije povijesti hrvatske logike što ih savjesno i plodonosno postupnom sustavnošću za to područje provodi dr. Srećko Kovač.⁵³

Prilika da se Arnold filozofijski aktualizira i rehabilitira pružila se kada je Matica hrvatska 1970. objavila kao knjigu rad *Filozofija Đure Arnolda* Branka Despota, što je bio rezultat istraživanja u okviru programa Odjela za filozofiju Instituta povijesnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, gdje je Despot kratko vrijeme bio asistent.⁵⁴ Sama knjiga, koja je iz tiska izišla zapravo 1971, nije po sebi privukla veću pažnju, niti je mogla, a niti je htjela »rehabilitirati« Arnolda iako je pisana u pozitivnom afirmativnom tonu i ne bez suzdržljivih znakova simpatije za poneki Arnoldov stav. Međutim, da bi se Arnold kao filozof i teoretičar, navlastito u proteklim desetljećima druge polovice 20. stoljeća »rehabilitirao« i aktualizirao, bilo je potrebno upozoriti javnost na činjenicu da je Arnold potiskivan u povijesni zaborav, te da se prešućivanjem njegove filozofije, osobito nekih njegovih nazora osiromašivala u Hrvatskoj mogućnost bogatijeg zahvata zaista suvremenih filozofijskih tema modernog doba, što bi ujedno značilo afirmaciju novije hrvatske filozofije kao takove i bilo apologijom njene

⁵³ KOVAČ, Srećko, *Formalizam i realizam u logici*, (Franjo pl. Marković i Gjuro Arnold) (s dodatkom »Pregleda hrvatskog logičkog nazivlja u Pacela, Markovića i Arnolda«). Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, Zagreb XVIII/1992, broj 35–36, str. 141–182; također KOVAČ, Srećko, *Hrvatski školski priručnici iz logike u drugoj polovici 19. stoljeća do pojave Arnoldove Logike*, Prilozi... Zagreb XVII/1991, broj 33–34, str. 81–105.

⁵⁴ Prof. dr. Vladimir Filipović, koji je tada vodio Odjel za filozofiju Instituta za povijesne znanosti, »dosjetljivo« uspijeva dobiti odobrenje za objavljivanje serije monografija o profesorima filozofije na obnovljenom Zagrebačkom sveučilištu od 1874, kada se filozofija više nije predavala na latinskom, nego hrvatskim narodnim jezikom. Naime 1969. bio je jubilej Zagrebačkog sveučilišta, pa su navedene monografije bile prezentirane kao prilog Odjela jubileju. Naravno, posao zamišljen kao serija u kojoj je i sam Filipović vidio ubuduće monografiju o sebi, a očito su na to pomišljali također i oni profesori od čijih je procjena političke »podobnosti« takvog pothvata zavisila financijska potpora. Tako se pojavljuju monografije o Franji pl. Markoviću, Gjuri Arnoldu, P. Vuk-Pavloviću, Vladimiru Dvornikoviću. Nažalost, o Franji pl. Markoviću nije napisan novi rad, nego je ponovno objavljen ne baš zadovoljavajući Bazalin tekst, koji nema karakter znanstvene metodološki dovršene potpune monografije, a nema ni potrebnu popratnu znanstvenu »aparaturu«. Sam pak V. Filipović nije ispunio svoju obvezu spram Bazale. Završeni rad o estetičaru Haleru nije objavljen, a dobiveni novac utrošen je za pretsak Kuzmićevog prijevoda Aristotelove *Poetike* u biblioteci koju je uređivao V. Zuppa (»Teksa«, produžetak časopisa »Razlog«) izvan Instituta. Također »zagonetnim« načinom ista se knjiga B. Despota o Arnoldu (isti slog, isti otisak) javlja u »dva« izdanja: najprije ju objavljuje Matica i zatim Odjel za filozofiju Instituta. (Budući da je Matica hrvatska prestala s radom, tj. bila »ukinuta« – točnije režirano »samoukinuta« kolektivnom ostavkom Upravnog odbora, nu ipak ne »jednoglasno« – »drugo« je izdanje nastalo trganjem impresaria i korica, te novim uvezom Instituta). Izrada monografije o M. Tkalčiću nije bila povjerena nijednom istraživaču, a Julije Makanec, dakako, nije bio ni spomenut.

povijesti. Sve to nije dovoljno jasno i glasno rečeno u knjizi, izuzev mjestimičnih laganih aluzija na korespondentnost Arnoldovog postavljanja i rješavanja stanovitih problema koji su se i mimo Arnolda njihovom trajnom zbiljskom nazočnošću pojavljivali tijekom cijelog 20. stoljeća i modernog doba. Despotova se knjiga nije upuštala ni u komparativno («kontekstualno») konkretno upozoravanje na relacije spram velikih imena i njihovih djela u odnosu spram Arnoldovih nazora, osobito na prijelazu 19. u 20. stoljeće i tijekom cijelog 20. stoljeća što indirektno sugerira vremensku i prostornu limitiranost: lokalni karakter bez nadživljavanja razdoblja javnog Arnoldova djelovanja.

Kako je vrijednost Arnoldove filozofije bila nesumnjiva, valjalo se potruditi oko njene problematske afirmacije bez potrebe da se nameće njegova pozicija. Jednostavno, trebalo je probuditi zanimanje za Gjuro Arnolda što u vrijeme »hrvatskog proljeća« ne bijaše nemoguće s obzirom na povijesni trenutak. Dakle: publicity! Bila je sretna okolnost da je autor ovog ekstenzivnog razmatranja o Arnoldovoj estetici bio 1971. urednik rubrike za filozofiju »Hrvatskog tjednika« što ga je izdavala Matica hrvatska, tjednika koji je uspio financirati sam sebe jer je vrlo brzo dospio u skupinu tada najtražnijih novina u Hrvatskoj (za razliku spram današnjeg Matičnog dvotjednika »Vijenac« koji financira inozemni, nehrvatski kapital). U tri navrata objavljeni su afirmativni tekstovi o Arnoldu: najprije već u broju 6 »Hrvatskog tjednika« pozitivna recenzija Despotove knjige; u broju 10 preko cijele stranice novinskog formata kolaž tekstova Despot-Arnold-Posavac povodom 30-godišnjice smrti, te u broju 14 dio teksta o Arnoldu ukomponiran u prikaz filozofa Vuk-Pavlovića koji je bio Arnoldov učenik, u stanovitoj mjeri filozofski sljedbenik i nastavljatelj.⁵⁵ Osim toga, već je prije »Hrvatskog tjednika« u *Zborniku* priopćenja sa simpozija *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti* 1968. godine priređivač uvrstio poglavlje iz Despotove knjige o Arnoldu premda Despot nije bio sudionik ni akter tog znanstvenog skupa.

Bez egzaktnih pokazatelja (bez anketa, bez podataka o prodi Despotove knjige) urednik rubrike »Filozofija« u »Hrvatskom tjedniku« na temelju osobnog iskustva (razgovori, diskusije, usmene informacije, privatna pisma, pisma čitatelja i sl.) može tvrditi sasvim odgovorno kako je u stanovitoj mjeri porastao

⁵⁵ POSAVAC, Zlatko, *Ideju čovječanstva ljubiti u svom vlastitom narodu*; recenzija knjige Branko Despot, *Filozofija Đure Arnolda*, »Hrvatski tjednik«, Zagreb 21. svibnja 1971, broj 6, str. 20. – *Neprolazne zasluge, u povodu 30-godišnjice smrti Gjuro Arnolda*, priredio Zlatko POSAVAC, »Hrvatski tjednik«, Zagreb 18. lipnja 1971, knj. 10, str. 10. Također Zlatko POSAVAC u eseju *Smislovitost – najviši uvjet filozofije; Pavao Vuk-Pavlović sustavno je u nizu spisa izložio vlastiti nazor o svijetu i životu*, »Hrvatski tjednik«, Zagreb 16. srpnja 1971, broj 14, str. 10. – U »Zborniku iz 1968« (izišao tek 1992, vidi bilješku 19. i 56.) uvršteno je poglavlje Branko DESPOT, *Arnoldova »Riječ u prilog metafizici«*.

interes za Gjuro Arnolda, te da se počela osjećati potreba diferenciranja ocjene Arnoldova javnog djelovanja kao pjesnika i filozofa.

Međutim, sve je to bilo nažalost kratkotrajno. Već 1. prosinca 1971. Tito je poslije sjednice u Karadordevu (!) održao preko TV svoj za Hrvatsku zatorni govor. Simboličan datum koji se podudara sa 1. XII. 1918, »danom ujedinjenja« kada Hrvatska i Hrvati dolaze pod žezlo srpske dinastije Karadorđevića i kada se prvi i jedini put u povijesti Hrvata prekida ustavno-saborski, državno-pravni kontinuitet! »Radnička klasa« odbija tada u novinskoj nakladnoj kući »Vjesnik« tiskati »nacionalistički« »Hrvatski tjednik«, Matica hrvatska prestaje s radom, počinju prve istrage i saslušanja (»informativni razgovori«) u policiji, a poslije nove godine počinju hapšenja, suđenja i progoni. U takvoj situaciji odmah otpada svako glasnije i sustavno propagiranje hrvatske filozofije, pa tako i naponi oko reinterpretacije i reafirmacije Arnoldove filozofije padoše do daljnje u vodu.⁵⁶ Preko noći. »Zameo ih vjetar«, »prohujalo s vihorom«, »Gone with the Wind«...

Nešto je ipak ostalo i perpetuiralo se: negativna ocjena Arnoldova pjesništva i preko nje plasirana negativna ocjena estetike Arnoldove. Zato je, napokon, potrebno, iz horizonta filozofije postaviti pitanje: ne snosi li možda za te negativne projekcije »tragičnu krivnju« upravo sama po sebi estetika Gjura Arnolda? Svojim slabostima, svojim neodrživim, neprihvatljivim nazorima. I nadalje, što je za svakog filozofa samorazumljivo pitanje: ne proistječu li »slabosti« odnosno »bezvrijednost« i »natražnjaštvo« estetike Arnoldove iz njegove filozofije, budući da je prava estetika uvijek u osloncu na određenu filozofiju, nastaje na temelju, održava se i razumljiva je u okviru određenog svjetonazora? Nije li tad za omalovažavanje i dezinteresiranost na estetičkom planu razlog u karakteru i »slabostima«, u »nezanimljivosti« Arnoldove filozofije? Ili obratno: njena filozofijska neutemeljenost!?

Odgovor je niječan. Valja, naime, istaknuti da su i Arnoldovi filozofski nazori uopće, kao i njegova estetička shvaćanja, uvijek iznova pobuđivali podjednako pozitivan interes kao i uvijek iznovičnu potrebu negiranja; i to doista baš svagda, kada takvo bavljenje Arnoldom nije umjetnim ili zapravo nasilnim načinom dogmatski eliminirano. Ugušeno neslobodom. Da se negativan odnos prema estetici Arnoldovoj, koji potječe iz hrvatske kritike i povijesti hrvatske književnosti, opravda na tom planu kao da faktično korijene svoje negativnosti vuče iz Arnoldove filozofije neodrživ je iz jednostavnog razloga što

⁵⁶ Za jedan aspekt »dogadanja« koja zadesiše hrvatsku filozofiju, no zapravo sve forme »filozofskog života« u Hrvatskoj uopće može današnji čitatelj ako želi odnosno ukoliko ga to zanima, naći vrlo indikativne informacije u *Predgovoru* ovdje već spominjane knjige *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti, Zbornik iz 1968* (uredio i priredio Zlatko POSAVAC), Biblioteka Filozofska istraživanja, Zagreb, 1992, knj. 57. Uvod pod naslovom *Uskraćivanje prava na povijest hrvatske filozofije*.

u hrvatskoj »znanosti o književnosti« nitko zapravo čestito ne pozna, no niti razumije Arnoldovu estetiku o kojoj sudi negativno, dok se to s još većom evidencijom može i mora konstatirati da među hrvatskim »književnicima i farizejima«, te kritičarima, povjesničarima hrvatske književnosti odnosno revnosnicima u »znanosti o književnosti«, što je naprosto moguće pretpostaviti, nema doista nikoga, ama baš nikoga, tko bi Arnoldovu filozofiju poznavao i razumio, ili makar samo htio razumjeti. Prema tome, sprega ocjenjivanja estetike koja ima svoje izvorište i uporište, ili barem paralelnost međusobnog obrazlaganja u filozofiji, općenito, može potjecati jedino u navedenom kontekstu iz nepoznavanja i estetike i filozofije Arnoldove. I doista, pravo je obrazloženje, osim ideoloških predrasuda ili kontrapozicija, negativnim i omalovažavajućim prosudbama estetike i filozofije Arnoldove, u nepoznavanju i nerazumijevanju.

Teza o neprihvatljivosti odnosno neodrživosti Arnoldove filozofije i estetike naprosto ne stoji budući da je Arnold imao brojne štovatelje, a mnogo ih je bilo koji su s više ili manje razumijevanja i umješnosti, akceptirali, prihvaćali u većem ili manjem opsegu pojedina Arnoldova shvaćanja, osobito estetička. Ukoliko se pak pomišlja na prihvatljivost plus održivost ne stoji (nije »održiva«) ni ta varijanta, jer su se Arnoldove temeljne misli održale – ako ništa drugo – kao inspirativne u izvornom filozofskom sustavu Arnoldova učenika P. Vuk-Pavlovića. Prihvaćanjem upravo temeljnih misli Arnoldovih i njihovo ugrađivanje u moderni originalni vlastiti filozofijski svjetonazor kod Vuk-Pavlovića, dakle od strane nesumnjivo najoriginalnijeg hrvatskog filozofa 20. stoljeća, otpada prigovor »neprihvatljivosti«. Otpada također i prigovor o neprihvatljivosti zbog neodrživosti: jer da su Arnoldove temeljne misli neodržive, zasigurno bi njihovu neodrživost zapazio već sam Vuk-Pavlović. Međutim, njihova se problemska održivost dokazala baš time što su izdržali ne samo inicijaciju nego i provedbu Vuk-Pavlovićeve filozofije, njenu sustavnost odnosno konsistentnost; i punu primjerenost 20. stoljeću.⁵⁷

Argumentacija ima težinu jer je upravo Vuk-Pavlović bio jedan od rijetkih filozofa hrvatskih koji je svoj filozofski nazor o svijetu i životu razvio kao sustavnu cjelinu, u kojem se uz originalni rani spis o spoznajnoj teoriji (prije drugog svjetskog rata) posebice još ističe također posve originalno (poslije drugog svjetskog rata) izgrađena upravo estetika. Najpotpunije, najšire, najcjelovitije i najmodernije. I baš ta Vuk-Pavlovićeve estetika izrasla paralelno sa suvremenim tijekovima zapadnoeuropske filozofije svojim zasadama potječe iz Arnoldovih estetičkih nazora i očito je inspirirana estetikom Arnoldovom, kojoj se neke teze odnosno kompleksi teza i pozicija pokazale održivim i aktualnim,

⁵⁷ Vidjeti u ovom broju »Priloga za istraživanje hrvatske filozofske baštine« tekst: Milan MIŠKOVIC, *Značaj i mogućnosti odgoja i obrazovanja u pedagoškom procesu iz vidokruga fenomenološko-aksiološke estetike Pavla Vuk-Pavlovića.*

tako da uz respektiranje glavnih prihvatljivih strujanja europske misli, baš iz Arnoldovog horizonta izrastoše dodatno izuzeto zanimljive još i Vuk-Pavlovićeva filozofija kulture i filozofija povijesti.⁵⁸

Možda je stanovit nesporazum na relaciji Arnoldove filozofije spram Arnoldovoj estetici odnoso vice versa estetike zavisne od filozofije unijela u javno mnijenje i ne htijući baš osoba koja se najviše trudila o Arnoldovoj afirmaciji. Bio je to Petar Grgec, kad se recenziranjem Vuk-Pavlovićeve knjige *Stvaralački lik Gjura Arnolda*⁵⁹ upleo u polemiku odgovarajući na tekst Ivana Esiha objavljen u uskrsnom broju zagrebačkih dnevnih novina »Jutarnji list« 1935. godine. Petar Grgec, naime, člankom *Arnoldov nazor o svijetu* tvrdokorno ustraje pri ranije u prikazu knjige Vuk-Pavlovića postavljenoj tezi da se Arnoldova filozofija sastoji u svom razvitku iz dviju različitih faza: prve, mladenačke, koja zastupa idealizam i panpsihizam, dakle stanovitu verziju – tako Grgec – idealističkog monizma, dok u drugoj, zrejoj fazi »pristaje uz neoskolastičku filozofiju« prihvaćajući dualističku filozofiju po kojoj zbiljski postoje i duh i materija. Tvrdnja Petra Grgeca bitno se dakle razlikuje od shvaćanja Vuk-Pavlovića kako je cjelokupna filozofija Gjura Arnolda koherentna, u sebi jedinstvena, te da u svom osebujnom jedinstvenom svjetonazoru (što prihvaća i Esih) nije u raskoraku ili možda sukobu s katoličanstvom. Spor je ostao »nedovršenim«, bez rješenja konsenzusom, no i bez »pobjede« ove ili one strane, premda to izgleda pomalo čudnim. Nejasno je kako to da sam Arnold nije dao razjašnjenje i barem kratki odgovor jer su se dva različita shvaćanja pojavila još za života njegovog. Nevjerojatno je da to ni jedna strana nije pokušala barem u formi intervjua. Ili Arnold zbog visoke životne dobi više nije bio u intelektualnoj i zdravstvenoj kondiciji da reagira na bilo koji način?

Da je atmosfera nesporazuma i nedoumice trajala i dalje – premda nakon dva »ispaljena rafala« netom citiranih članaka nije bilo nastavka filozofskih konfrontacija – svjedoči vrlo jasno tekst o Arnoldu što ga nalazimo nekoliko godina kasnije u poznatoj akribijsko-objektivno koncipiranoj »Hrvatskoj enciklopediji«. Tekst o Arnoldu čak na (nepuna) tri stupca enciklopedijskog formata pišu – tri autora! O Arnoldu književniku i pjesniku A. B-c (Antun Barac), o Arnoldu kao filozofu M. P-s (Marijan Petras) i o Arnoldu i njegovom »filozofskom i pedagoškom razvoju« P. G. (Petar Grgec).

⁵⁸ Svi se estetički spisi sada nalaze sabrani u jednu knjigu pod naslovom *Umjetnost i duševnost* i tako uspostavljaju njegovu estetiku kao sustav. (Nažalost bez podataka o mjestu i vremenu nastanka i objavljivanja pojedinih dijelova.). – Osim već spomenutog kraćeg prikaza Zlatko POSAVAC, *Smislovitost – najviši uvjet filozofije*, »Hrvatski tjednik«, Zagreb 16. srpnja 1971, broj 14 (vidi bilješku 54) vidjeti naročito još i studiju Zlatko POSAVAC, *Muzeji, umjetnost i povijest*; podnaslov: *Razmatranja uz raspravu Pavla Vuk-Pavlovića »Umjetnost i muzejska estetika«*, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, Zagreb XIII/1987, broj 25–26, str. 135–161.

⁵⁹ GRGEC, Petar, *Nestor hrvatske književnosti*, podnaslov: *Uz knjigu Pavla Vuka-Pavlovića »Stvaralački lik Đure Arnolda«*, Hrvatska prosvjeta, Zagreb XXII/1935, broj 1–2, str. 17–21.

Što Barac piše u »Hrvatskoj enciklopediji« o Arnoldu i njegovim pogledima na književnost već je citirano (vidjeti tekst uz bilješku 31). Marijan Petras, međutim, piše briljantno, sažet i moderno jasan prikaz (interpretaciju!) Arnoldove filozofije ne dotičući ni problem što ga je kao »riješeno« institucionalizirao Barac, ni problem što ga je kao »neriješen« odnosno na svoj način smatrao riješenim Petar Grgec. Poletna osebnost i sažetost izuzetne ljepote kojom je Petras pisao svoju enciklopedijsku dionicu, nadovezujući se doduše parcijalno na Vuk-Pavlovićev prikaz, daje Arnoldovim nazorima jednu novu nijansu, dokazujući koliko su Arnoldova shvaćanja uistinu bila inspirativna, održiva i – ako ih se interpretira na prihvatljiv način – prihvatljiva.⁶⁰

Ostaje ipak otvorenim pitanje: u čemu leži potreba da se tezu Petra Grgeca smatra implicitno relevantnom za estetiku. Čak za bitne prosudbe o Arnoldovoj estetici? Odgovor je jasan: estetika uvijek ima filozofijski temelj i boju, jer je u svojoj biti filozofijska; u shvaćanjima umjetnosti Petra Grgeca takovo je stanje stvari kod njega samog iskazano eksplicitno tvrdnjom o zavisnosti svake umjetnosti odnosno umjetnika i umjetnine od nazora na svijet i život.⁶¹

Petru Grgecu – možda najistaknutijem ideologu i teoretičaru, poborniku i promicatelju pokušaja oblikovanja zbiljske realizacije u Hrvatskoj orijentacije što ju je on sam nazivao »katolička književnost«, pa dakle i katoličke umjetnosti uopće – svakako bijaše stalo da bez sustezanja i čiste savjesti uključi u taj koncept Gjuru Arnolda, koji je bio, kako znamo, prvim predsjednikom katoličkog »Kola hrvatskih umjetnika« i kasnije njegovim doživotnim počasnim članom. Katoličkom rigorizmu Grgecovom, s pozicija neoskolastike, što ih je oficijalno ideološki akceptirala katolička Crkva, u prvoj svojoj fazi Arnoldova filozofija nije bila u skladu s dogmama. Grgec nikada nije dovodio u pitanje Arnoldov konfesionalni stav niti vjerskim (katoličkim) nadahnućem uvijek prožetu Arnoldovu poeziju, ali na temelju ranih rasprava Arnoldovih uz *Etiku i povijest* 1879. i poglavito još *Zadnja bića* 1888. godine, Grgec je još uvijek i u »Hrvatskoj enciklopediji« smatrao da je u početku Arnold bio »spiritualistički monist, panpsihistički evolucionist i teodicejski agnostik« i da je tek u svojoj drugoj fazi »prihvatio onaj isti filozofijski sustav koji je zastupao njegov prijatelj dr Antun Bauer, naime neoskolastiku« »prihvaćajući kršćansko dualističko stajalište sa svim njegovim konzekvencijama...«⁶²

⁶⁰ Vidjeti Marijan PETRAS, tekst o Đuri Arnoldu u »Hrvatskoj enciklopediji«, Zagreb, 1941, sv. I, str. 641–642.

⁶¹ GRGEC, Petar, *Književnost i nazor o svijetu*, Hrvatska prosvjeta, Zagreb II/1933, str. 214–222; poslije također u knjizi Petar GRGEC, *Na izvornima pjesništva*, Zagreb, 1940, str. 137–146.

⁶² GRGEC, Petar, *Arnold Đuro u filozofskom i pedagoškom razvoju*, Hrvatska enciklopedija, Zagreb, 1941, sv. I, str. 642, stupac I.

Je li Grgec imao pravo? Autoru ovih redaka nije poznata vjerodostojna informacija da su se o tome izjasnili bilo sam Arnold, bilo na nov način argumentirano Vuk-Pavlović, koji je još dugi niz godina javno djelovao. Međutim, knjiga Branka Despota problem registrira, iako ne spominje kako je bio i ostao još uvijek otvoren tekstovima u »Hrvatskoj enciklopediji«, a to znači očito i poslije. Naknadno (pod znakom »zvjezdice« umjesto rednog broja) umetnutom bilješkom Despot registrira historiografsko postojanje problema: Despot nije komentirao zašto je neodrživa Krležina negacija Gjura Arnolda koja se ne odnosi jedino na poeziju Arnoldovu, držeći potrebnim eksplicitnije izreći presudbu da je »pogrešno razlikovati tobožnje dvije faze u Arnoldovu misaonu razvitku kako to čini npr. Petar Grgec«,⁶³ ali nažalost i opet bez komentara, bez argumentacije i potrebnog ulaženja u dijalog.

U dilemi, tko ima pravo, da li Grgec ili njemu suprotstavljena, u struci očito brojnija strana, istina će po svoj prilici biti negdje »po sredini«, »na pola puta« od obje konfrontirane strane, odnosno protivstavljene tvrdnje. Okolnost koja je možda razlogom što se nije javio Gjuro Arnold osobno vjerojatno se sastoji u sljedećem: ne bi mogao dati za pravo ni jednoj strani, a »uvrijedio« bi obje, odnosno »udaljio« se od obje, što mu očito nije bila želja niti bi mu bilo drago. Dakako, nije ovdje moguće, a nije ni pravo mjesto, potanko raspraviti problem razmotrivši sve navedene i eksplicite navedene, a nazočne argumente. Dovoljno je i zapravo nužno navesti samo glavnu misao vodilju zbog onih konsekvencija koje pogađaju ili bi mogle pogoditi Arnoldovu estetiku na temelju neraskidive sprege filozofije uopće i estetike, nazora o svijetu i umjetnosti.

Zasigurno Petar Grgec u prvom dijelu svoje tvrdnje ima pravo iako stoji njemu protivnička tvrdnja da je Arnold »kao spiritualistički pluralist... mogao prihvatiti kršćanski teizam«. Gjuro Arnold je to doista mogao, kao što je i učinio, ali Grgec ipak nije u zabludi ako tvrdi da rasprava *Zadnja bića* nije u skladu s dogmama Katoličke crkve, a navlastito ako se pod tim dogmama misli neotomizam. Da uistinu ne bi došao u raskorak (ili čak sukob) s dogmama, Gjuro Arnold je u kasnijim raspravama učinio neke neprevidive pomake, dopune, »proširenja« i »korekcije« u nijansama, što je značilo stanovite promjene u odnosu spram vlastitog početnog metafizičkog horizonta, no zapravo promjene, koje su bile takve da ga nisu prisiljavale na raskid s vlastitim filozofskim polazištem, ali ni takve da bi se baš moralo govoriti o »drugoj fazi«, različitoj u odnosu na prvu. Umjesto te suprotstavljenosti bolje je u svemu vidjeti osobni Arnoldov filozofski razvitak, dozrijevanje, dogradnju i dopunu, te uvjetno re-

⁶³ DESPOT, Branko, *Filozofija Đure Arnolda*, Matica hrvatska, Biblioteka »Kolo«, knj. 7, Zagreb, 1970, naknadno umetnuta poduža bilješka (označena zvjezdicom umjesto rednim brojem bilježaka na istome mjestu), poglavlje *Spiritualistički pluralizam*, str. 48-49.

čeno korektivnu artikulaciju. Jer se u završnim Arnoldovim raspravama doista ne može pronaći bilo kakav raskorak s katoličkim dogmama, dok se to može naći u mladenačkim nazorima.

Međutim, Petar Grgec je u svakom slučaju pretjerao kad tvrdi kako je Arnold u »drugoj fazi« prihvatilo »neoskolastiku«. Neoskolastika se kod Arnolda ne može nigdje pokazati jer je nema kod Arnolda ni u metodologiji, ni u problemskim preokupacijama, niti u nakanama i namjerama njegovih spisa, no niti u rješenjima. Još manje se može dokazivati anegdota. Naime, čak i ako respektiramo Arnoldovo prijateljstvo s Bauerom ili ako se prisjetimo kako je Kršnjavi u svojim *Zapisima* pribilježio s ironijom da Gjuro Arnold malo previše i prečesto ide k Baueru, ni tada doista nije moguće na temelju konstatacije fakta Bauerovih kontakata s Arnoldom, no ni na temelju ma kako istinskih anegdota – zaključiti da Arnold na taj način postaje neoskolastičar.

Navedene distinkcije, uz energičan otklon da bi Arnoldova filozofija bila neoskolastička, bitne su za razumijevanje Arnoldovih estetičkih pogleda. Naime, ma u kojoj varijanti neoskolastike u vrijeme Arnoldovog djelovanja, estetike izvedene iz nje odnosno s osloncem na nju mogu biti samo ili racionalističke ili teološke, ili s obje kvalifikacije istodobno. A ni pod jednu od tih varijacija ne može se podvesti Arnoldova estetika; pa ni Vuk-Pavlovićeva. Budući da filozofija sama sobom, po svojoj prirodi, nije teologija, to taj prigovor otpada, tako da ostaje tek mogućnost nužnog puta u racionalistička estetička rješenja i, dakako, posve neosnovanog bilo kakvog, ma i parcijalnog uvrštavanja estetike Arnoldove u estetički racionalizam. Upravo je to energično odbijao Arnold, kao i kasnije Vuk-Pavlović, iako su njihove filozofije daleko svakom iracionalizmu. Ratio i (ili) razum instrument su znanosti. Umjetnost i znanost međusobno se dopunjuju. Svi su pokušaji u Hrvatskoj da se postupi po principima neoskolastike, da se u njoj, iz nje ili na njenim temeljima izgradi estetika završili u čisto racionalističkim rješenjima, racionalističkoj estetici; za života Gjura Arnolda primjerice od A. Kržana do Hijacinta Boškovića. Žrtvom tog nužnog zarobljavanja u racionalizam, koji ne otkupljuje moderni svijet od strahota iracionalizma i nihilizma, pao je i sam Petar Grgec. Iscrpno provodeći svoja *Razmatranja o katoličkoj književnosti* Petar će Grgec napokon završiti u notorno racionalističkoj estetici.⁶⁴

Spor koji je izbio povodom različitih poimanja odnosno interpretacija filozofije Gjura Arnolda uopće, što po prirodi stvari ne može s obzirom na tipove rješenja irelevantnim ostati ni za estetiku, poučan je i koristan iz više razloga. Ponajprije, i on govori o poticajnosti Arnoldove misli, jer ovdje u slučaju

⁶⁴ Vidjeti Petar GRGEC, *Razmatranja o katoličkoj književnosti*, Luč, Zagreb XXVI/1931, brojevi 3, 4–5 i 9–10.

Vuk-Pavlovića, Esiha, Matičevića, Grgeca itd. nije riječ o pukim Arnoldovim protivnicima i napadačima, nego pristašama koji započinju dijalog radi autentičnog poimanja (različitog integriranja) istog uzora. Iako se u toj debati našla i neoskolastika, rasprava nije skolastički bila suhoparno prazna (ukoliko bi se, naime, termin skolastika kolokvijalno koristio u negativnom smislu); naprotiv bila je filozofijski plodna, jer podrazumijeva distinktnu artikulaciju svjetonazora. Dijalog i konfrontacija o kojoj je tu riječ samo je detalj, jedan od mnogih, za stvaranje slike o cjelovitom povijesnom spektru relevantnih misaonih, filozofijskih, pa stoga i estetičkih kretanja u strukturiranju epohalne kompleksne zbilje ovostoljetne povijesti hrvatske filozofije, dakle, dakako, i povijesti hrvatske estetike. Moment koji je ubuduće potrebno uzimati u obzir sličnim načinom kao primjerice bijahu sve prepoznatljiviju povijesnu važnost i respektabilnost za neke od bitnih polemika što ih je vodio Albert Haler prodorno logičnom diagnostikom: kada Vladimiru Dvornikoviću prigovara insuficijentnost pozitivističkog psihologizma, kad Antunu Barcu prigovara sociološki i filološki pozitivizam, kada Krleži prigovara »depoetizaciju života« zbog duhovnosti lišene materijalizacije i fiziologizma ljudskog opstanka, nadalje, kada općenito polemizira protiv »estetike socijalnog mjerila« (kriptomarksista), kada polemički nastupa protiv komunizma i fašizma prepoznavajući u njima zajednički nazivnik totalitarizma... no i obratno, kad sam sebe brani da nije subjektivist odnosno kako njegov nazor nije subjektivistički idealizam (što mu je predbacio R. Glavaš).

Navedeni primjeri, kao i razmatrani slučaj dilema u interpretiranju Arnolda, dakako i mnogi drugi, bilo kao dijalozi, konflikti, polemike ili mirne koegzistentne, »paralelne« pojave zapravo pokazuju stanje hrvatske filozofije, pripadne joj zbilje i epohe: bogatstvo, živost, duhovnu dinamiku, diferenciranje, pozitivnu energiju, pozitivne napore i nakane, te destruktivne, subverzivne aktivnosti... sve u funkcionalnoj sumativnosti u kojoj nisu izgubljene individualizirane profilacije. Pa kao što pojedine filozofije, filozofske i estetičke misli odnosno njeni autori s većom ili manjom dominantnošću suizgrađuju vlastitu epohu i njenu zbilju, bez čijih doprinosa i epoha i njena zbilja ostaju krnje, ispražnjene ili nerazumljive, tako se iz te funkcionalne sumativnosti jedino mogu razumjeti pojedinačna djela i opusi, zbivanja; dakle samo u obzoru povijesno-egzistencijalno-esencijalne hermeneutike. Sa zabrinutošću, zaprepaštenjem i osudom nažalost moramo konstatirati da takav pristup ne prepoznavamo u povijesti hrvatske kulture a, što je još tužnije i čak pogubnije, ni u historiografijama pojedinih umjetnosti. Zato se nužno, na temelju prethodnih deskripcija, te dakako i u ovdje paradigmatskim razmatranjima o Arnoldu, čija se misao pokazala poticajnom upravo u svim smjerovima, pa i u tom temeljnom nameće pitanje o stanju (povijesno epohalnom) hrvatske filozofije, kojoj, kad je i ne shvaćamo kronološko-progresivistički, evolucionistički, moramo po-

staviti pitanje o dometima i dosezima, produbljenosti, razini, smislu. A kad postane vidljivo kako je nužno pitati o povijesnom stanju filozofije, tada se samo po sebi, korelativno, postavlja pitanje *o stanju istraženosti povijesti hrvatske filozofije*, što podrazumijeva određenu sliku *izgrađenosti njene historiografije* s istim imanentnim postulatom i za *povijest hrvatske estetike*. Za povijesnu perspektivu, povijesno mjesto i zatečeno stanje bit će lakše govorimo li primjerice o Franji pl. Markoviću jer ga omjeravamo, situiramo, kontekstualiziramo, pa čak i vrednujemo u relaciji prema herbartizmu i Robertu Zimmermannu, Alberta Halera dovezno spram Crocea i njegove zamašitosti u estetici, dok je »slučaj« Gjure Arnolda teži. Zbog njegove originalnosti pitanje se otvara kompleksno u svojoj izvornosti s većim zahtjevima i zato produktivnije i nužno.

5.

Ako sad u sklopu navedenih fakata direktno postavimo pitanje o stanju istraživanja povijesti hrvatske filozofije, onda nam je ovdje dati (dakako ujedno i ograničiti) odgovor za onaj dio tematike i problematike što ga prešutnom konvencijom i danas, no i ubuduće s pravom nazivamo estetikom. Pomišlja se, naravno, na odgovor za hrvatsku estetiku kao cjelinu, s tim da smo ga prema trenutnim vlastitim istraživačkim angažmanima u mogućnosti, nu i dužni, egzemplarno dati na primjeru istraživanja estetike Gjure Arnolda kao autora čije djelo samo sobom čini važnu dionicu te iste cjeline.

Govorimo li o hrvatskoj estetici, to dakako imamo pred očima *povijest hrvatske estetike*, koja nažalost donedavno uopće nije postojala ni u historiografskom, golom (faktografski) kronološkom, ali ni doksografskom, a kamo li problematskom smislu. Nekoliko rasprava o pojedinim autorima ili djelima ne bi se moglo smatrati kako je u misaonom obzoru postojao interes i postuliranje nečega što bi se zvalo povijest hrvatske estetike. Nije na to pomišljao u smislu nečeg od posebnog naglašenog interesa, temeljenog u posebnoj nacionalnoj individualizaciji s duhovno konstitutivnim primatom čak ni Franjo pl. Marković kojega njegovo slavenofilstvo usmjerava da svoju povijest estetike završi pomalo nejasnom rečenicom: »Što se je u estetici i estetičnoj kritici radilo u raznih j u g o s l a v e n s k i h grana, to bi trebalo ustanoviti navlastitom monografijom.«⁶⁵ On doduše ne govori kako bi trebalo napisati neku povijest jugoslavenske estetike, ali ničim nije argumentirano zašto bi se južnoslavenske grane

⁶⁵ MARKOVIĆ, Franjo pl., *Razvoj i sustav obćenite estetike*, Zagreb, 1903, Znanstvena knjižnica, sv. VIII, str. 224. Znamenito je ipak da eksplicite u dijelu povijesnog pregleda pod naslovom *Novi viek do Kanta pod Italija* za razdoblje »humanizma iliti preporoda« navodi »našeg Cresanina« *Franju Patricija* i »Dubrovčanina Nikolu Gučetića«.

različitih kultura obrađivale zajedno. I zašto ne daje prednost vlastitoj samostalnoj »grani« tj. hrvatskoj estetici kao što je učinio za filozofiju?

Povijest hrvatske estetike kao područje posebnog istraživačkog interesa s pretenzijom na sustavnost i cjelovitost prikaza nastaje, bolje rečeno, stvara se i oblikuje tek pred četvrt stoljeća. Od tada do danas, dakle tijekom razdoblja u Hrvatskoj ne baš pogodnog za istraživanja, navlastito ne kad je riječ o hrvatskoj estetici, nije doduše napisana povijest hrvatske estetike kao knjiga, nu istraživanja su povijesno-filozofijski, faktografski, doksografski, pa i problematski toliko napredovala da se uvažavajući znatne istraživačke prinose inozemstva (primjerice Njemačke) može reći kako Hrvatska danas ipak ima relativno pouzdan uvid u povijesnu cjelinu, tj. pregled povijesne cjeline tog područja. Za dionice u kojima taj uvid nije zadovoljavajući barem znamo što i u kojem smjeru valja istraživati dalje odnosno ubuduće. Uz napomenu da je broj istraživača tog specijalističkog područja zaista zabrinjavajuće malen, čak i kad se uzme u obzir one filozofe i znanstvenike koji mu dodatno povremeno posvećuju svoj rad, kao indirektnom ili graničnom području interesa.

Da je stanje istraživanja u sferi povijesti hrvatske estetike uznapredovalo dovoljno snažno, govori činjenica kako *Studia Croatica* imaju *Hrvatsku estetiku*, tj. povijest hrvatske estetike kao jednogodišnji (dvosemestralni) kolegij. Zatim o uznapredovalom poznavanju povijesti hrvatske estetike govori činjenica kako se na tom području doprlo do razine ekstenzivnog i problematskog, *monografskog* promišljanja (ne tek prikaza) estetike kao sustavnog određivanja onog što je bit ljepote i umjetnosti za pojedine hrvatske autore. U tom pogledu može se reći, uz uvažavanje svega onoga što dr. Ljerka Schiffler ustrajno radi na poetici i estetici Franje Petrića, da su ovdje prezentirani rezultati istraživačkog projekta o estetici Gjura Arnolda prva takva monografija. I novost za povijest hrvatske estetike. (Bila bi druga da je tiskom objavljen cijeli rukopis o Haleru). Razlika spram uznapredovalim istraživanjima o Franji Petriću sastoji se u tome što je estetički legitimitet, da tako kažemo, Petrić imao već odavno, a u 20. stoljeću definitivno mu ga je dao za europsku i svjetsku povijest estetike već Benedetto Croce, a što je s produbljivanjem i proširenjem istraživanja kontinuirano nastavljeno ne samo u Italiji, nego i u Njemačkoj, Britaniji, pa čak i Sjedinjenim Američkim Državama. Osim toga, Petrić pripada među one filozofe za koje nam neki ne baš malobrojni »kibici«, sa svoje duše umišljene, ali zato neprijateljske »visine« sarkastično dobacuju kako i autori poput Petrić-Patriciusa nisu hrvatski filozofi, jer nisu stvarali u svojoj domovini, a mi ih sad – neki čak smatraju s nepravom – tek nostrificiramo, kroatiziramo.

Suprotno tome, dakle, drugačije od »slučaja« Petrić, Arnold nije »nostrificiran«, a niti ga je trebalo kroatizirati.

Autohtoni je hrvatski mislilac i filozof. Nu Arnoldu je tek trebalo afirmirati filozofsko-estetički legitimitet. Bez blagoslova europskog ili svjetskog, vlastitim

snagama, iz srži hrvatske kulture, filozofije i umjetnosti odnosno povijesti umjetnosti, a ipak »u europskom i svjetskom kontekstu« i na europskom rangu, kao suvremenika ne tek svojega biografskog vremena, nego upravo 20. stoljeća. Ne devetnaestog i ne jedino devetnaestoga, kako bi htjeli mnogi znani nam i neznani zlobnici. Pa iako su o Arnoldu – ne zaboravljamo to ni na ovome mjestu – napisane dvije manje monografije, koje ne govore o njemu negativno, to u Hrvatskoj, što tacite, što eksplicite, prevladava negativno mnijenje baš o Arnoldovim estetičkim nazorima. Nadalje, iako se o Arnoldu filozofu i pjesniku pisalo pozitivno, ipak ga se, a ovdje govorimo u ime filozofije i estetike, uvriježilo držati gotovo minornom i nevažnom, a za neke i negativnom pojavom.

Što dakle znači: Arnold kao estetičar u novom svjetlu? Istraživanja su pokazala da se Arnoldova estetika nije poznavala u cjelini, odnosno kao cjelina sa svim njenim bitnim komponentama, da njegova estetička misao nije razmatrana niti stavljena u kompleksno čak ni u hrvatski, a kamo li u europsko-svjetski filozofijski kontekst, niti povijesno, niti kategorijalno-poblemski, niti po domašaju i zamašitosti teza. I, što je najgore, Arnoldova estetika nije se u njenim najvažnijim, temeljnim i najboljim joj momentima uopće ni razumjela. Posao razumijevanja ostao je otvoren ili nedovršen čak i od onih koji su akceptirali Arnoldove teze. Spominjanjem tih neobavljenih zadatača uz postulat da se Arnoldova stajališta doista u svemu bitnom interpretiraju pravilno, da se prepoznaju njihovi inspirativni momenti, uz obveznu kontekstualizaciju s implikacijama upravo stanja hrvatske kulture, umjetnosti odnosno filozofije, dakle uz ispunjenje tako postulirane metodologije, Arnoldovu estetiku i Arnolda kao estetičara doista pouzdano vidimo u novom svjetlu: ne više s negativnom prosudbom njegovih estetičkih nazora kao konzervativne (reakcionarne!) tradicionalističke »ideologije« »starih« u konfrontaciji »mladih« i »starih« tijekom hrvatske Moderne, nego *s visokom pozitivnom ocjenom* i prosudbom o Arnoldovoj estetici kao cjelini, ne kao minornoj, nego baš relevantnoj pojavi, s relevantnim Arnoldu svojstvenim tezama, navlastito za njene ključne momente. Riječ je o estetičkim tezama i temama koje ne da nisu tobože bile primjerene ni vlastitom vremenu, nego su, naprotiv, kao sasvim suvremene razdoblju hrvatske Moderne, za to razdoblje konstitutivne, te svojom neobičnom jednostavnošću i čitkošću prepoznavanja i anticipiranja bitnih estetskih problema, suvereno suvremene za cijelo 20. stoljeće, kategorijalno i problematski korespondirajući naziranjima što ih dijele s najvećim imenima estetike i filozofije zapadno-europskog svijeta.

Uz činjenicu što je Arnold imao mnogo štovatelja i sljedbenika (među kojima je i originalna impozantna glava Pavao Vuk-Pavlović, najznačajniji i najveći), relevantnost Arnolda kao filozofa i estetičara dokazuje – a to treba uporno ponavljati sve dotle dok ne postane produktivno – upornost negacije: okolnost da su Arnolda, tako rekavši, od početka njegova aktivnog javnog

estetičarskog nastupa sve do danas *napadali* neprekidno! Rezimirajmo ukratko najvažnije! Bili su to ponajprije »mladi«, ali ne tek ljudi profila i tipa a la Marjanović nego i ljudi poput Livadića i Gjalskog. Za vrijeme Arnoldovih predsjedničkih govora u Matici hrvatskoj čak i A.G.M. Ipak, Matoš će, iako nije nikada imao povoljan sud o Arnoldovu pjesništvu, zauzeti postupno, vidjeli smo, spram Arnoldovih nazora pozitivan stav, da bi u trenutku kad je Arnold, tako rekavši na prijevaru, bio izguran s predsjedničkog mjesta Matice hrvatske bio potpuno na Arnoldovoj strani. Tridesetih godina osjetit će potrebu, doduše u razračunavanju sa Šegvićem i orijentacijom novopokrenutog časopisa »Hrvatska prosvjeta«, Arnolda napasti vrlo oštro, nu dobrim dijelom i nepravedno, nitko drugi do li Krleža.⁶⁶ Pa iako će Petar Grgec, ustrajno se brinući o afirmaciji Arnolda (doduše primarno kao pjesnika), upravo početkom tridesetih objaviti ponovno Arnoldov »estetički testament« *Jedinstvena hrvatska narodna kultura* želeći ukazati na trajnu vrijednost i teorijskog Arnoldovog rada, napadi na Arnolda nisu prestajali: njegovo minoriziranje i negativne prosudbe o njemu traju i dalje sve do danas; i još uvijek su aktualni. Ovdje neće biti spomenuto više ni jedno ime naših suvremenika, koji ponavljaju omalovažavanje Arnolda trudeći se da se ne ugasi negativan sud o njemu. Ne zbog latinske *nomina sunt odiosa*, nego zato da ne otvorim prerano još jednu Pandorinu kutiju hrvatske kulture premda bi se mnogi čitatelj začudio koliko bi se uglednika zajedno sa

⁶⁶ U novije vrijeme baš o tom fenomenu, tom događaju, pisao je Zoran KRAVAR, koliko znamo po prvi put nakon jednog dugog vremena jedan autor iz struke s nešto više koncizantnosti spram Arnolda. Nažalost, bez respektiranja i eksplicacije Arnoldovih estetičkih nazora. O cijelom tom događaju, s vremenske distance i nažalost ipak pristrano, Zoran Kravar govori kroz prizmu »neiskorjenjivo« petrificiranog arsenalom pristupa hrvatske povijesti hrvatske književnosti odnosno hrvatske »znanosti o književnosti«, pojedinim autorima, fenomenima ili čak epohama, što, rečeno terminologijom tih istih disciplina, znači »zastarjelom« metodologijom. Treba samo pomisliti kako bi poput notornog nonsensa iz estetičkih perspektiva zvučala tvrdnja da Pseudo-Longinov spis *O uzvišenom* u vrijeme svog nastanka više nije bio – moderan. Ili da Hegelova estetika, u vrijeme kada ju je predavao, više nije bila moderna, jer povijesna dijakronija i sinkronija mora uzeti u obzir što u to vrijeme ili neposredno prije njega govore odnosno pišu Goethe, Schiller, Herder, Schelling, Schopenhauer, braća Schlegel, pa i Kierkegaard!? – Uz to je također stvar adekvatne metodologije pristupa i upravo nama dosuđene suvremenosti pitanje: što danas u Hrvatskoj znači formulacija biti »preko razumne mjere zaražen nacionalnom revnošću i kultom 'znamenitih Hrvata'«? Ako ništa drugo, zar »intelektualci« hrvatski (kao i političari!) ne bi pri sve učestalijem prizivanju na »razum« napokon trebali imati na umu što je o razumu (raz-umu) mišljeno i pisano u Europi od Descartesa pa barem do – Krleže (u Podravskim motivima). – Ova bilješka je naknadni komentar povodom članka Zoran KRAVAR, *Uz rečenicu Miroslava Krleže, »Draga snotro, ne uzrujavajte se...«*, Vijenac, Zagreb, 27. listopada 1994, str. 20. Međutim, u svakom slučaju valja posebno cijeniti kod Kravara jedan sasvim neknjiževnopovijesni »aestetički« odlomak u kojem za hrvatske »humanistički« orijentirane znanosti rijetkom korektnošću kaže kako će »u današnja razmišljanja o Šegviću zasigurno određenu mekoću i pijetet unijeti pomisao na događaje u proljeće 1945. kad se s mnogim drugima – tada već gotovo 80-godišnji starac – našao pred partizanskim streljačkim vodom«. Nije »na rubu pameti« ni pitanje: da je poživio samo još malo više od četiri godine, zar se ne bi možda pred istim streljačkim vodom našao i 80-godišnji starac Gjuro Arnold?

»pikzibnerima« tu našlo na okupu. Da su Arnoldove teze promašene – recimo to na kraju još jednom – da je Arnoldova estetika i Arnoldova pojava nevažna, bezvrijedna, zasigurno ih se ne bi napadalo toliko često i toliko dugo. Arnold i Arnoldova estetika bili bi naprosto zaboravljeni. Ali nisu. U fokus interesa iz kojeg rezultira naš novi pozitivan sud o Arnoldu estetičaru doveli su Arnolda i njegov opus baš oni koji ga omalovažavaju – jer ga omalovažavaju s nepravom, bez razumijevanja i bez pravih argumenata.

Što se pak estetičkih teza tiče, dovoljno je gotovo kao resume istaknuti barem nekoliko, a da bi se vidjela važnost i rang Arnolda upravo kao estetičara. Arnold u doba Moderne, fin de sièclea, i la belle époque, na razmeđu 19. i 20. stoljeća, uvodi teorijski u hrvatsku estetiku psihološki aspekt i psihološku dimenziju, a da ne upada u psihologizam, opirući se i sociologizmu kao i svakom estetičkom respective filozofskom pozitivizmu. Načelno zaključuje tematiku kategorijalnog rivalstva forme i sadržaja kao tipično naglašenih estetičkih kategorija za 19. stoljeće dajući im podjednako značenje, a da ipak njegovu estetiku, za razliku od Markovičeva formalizma, možemo kvalificirati kao »estetiku sadržaja« – dakle polemički spram Franje pl. Markovića, premda nikada nije s njim polemizirao. Kad Arnold umjetnosti daje zadaću prikazivanja i stvaranja ljepote, onda nije puki tradicionalist, nego s modernistima u stilu la belle époque rehabilitira ljepotu, ali ne zastupa esteticizam, kao npr. Livadić, koji je bio jedan od glavnih napadača Gjura Arnolda početkom 20. stoljeća. Kad pak Arnold ljepotu definira kao »simbol duševnosti i ćutilnu manifestaciju idealnosti«, onda su razgrnuti duhovno-kategorijalni horizonti estetike u filozofemima počevši od Kanta i Schillera preko Hegela sve do aksioloških, egzistencijalnih i esencijalnih problema u 20. stoljeću. Pri Arnoldovom tematiziranju odnosa naroda (nacije) i umjetnosti, prevažnog hrvatskoj kulturi, pomnom analizom otkrivamo čitavo bogatstvo spoznaja i uvida, koje su daleko od simplifikacija »nacionalnog umjetničkog smjera« jugoslavenske ideologije, daleko od jugoslavenskog rasizma i nacionalizma »nove nacije« i »barbarogenija«; naprotiv, Arnoldove se teze kreću na temeljnim uvidima i u duhovnim vidicima 20. stoljeća što ih, sit venia verbo, na lijevom filozofskom krilu primjerice ima Camus contra Marx, a na desnom Heidegger. Problem odnosa naroda i nacije spram umjetnosti kod Arnolda otkriva filozofijsku dimenziju povijesti odnosno povijesnosti zajedno s egzistencijalnom tematikom. Arnoldova transparentna, kristalno jasno, clare et distincte pisana rasprava *Umjetnost prema znanosti* stoji na liniji rješenja u relaciji filozofa kao što su Schelling, Nietzsche i Heidegger. I dok Nietzsche tek pita i sluti »možda je umjetnost čak nuždan suodnos i dopuna znanosti«, antiničeovac Arnold tvrdi »znanost i umjetnost skupa podaju tek podpunu sliku teoretičkoga duha«. I napokon, raspravljajući o pitanju *Može li umjetnost zamijeniti vjeru*, Arnold razvija problem i otvara modernu aksiološku tematiku nerazumljivu ako se poslije njega zaobilazi

filozofija Maxa Schelera. A budući da se u vrijeme fin de siècle-a 20. stoljeća mnogi ne bi složili s Arnoldovim rješenjem, ipak nitko ne može Arnoldu poreći duboku relevantnost iz estetskog horizonta postavljenog apelativa, poziva, optativa, onog filozofijskog *sollen* estetičkog, estetskog i filozofskog ideala »biti podpun čovjek«. Teza je to što su je tako revnosno prešućivali hrvatski marksolozi; a još i danas prešućuju kako je njen smisao nešto tako srodno Marxovoj tvrdnji da je »čovjek generičko biće«; naravno, samo kao (potpun) »ansambl« društvenih odnosa. No budući da je Arnoldu bio stran takav socijalizirani, »sociologizirajući« stav, kao što mu je neprihvatljiv Marx i marksizam, Arnoldova teza kulminira prepoznavanjem horizonta Existenzphilosophie, filozofske antropologije i aksiologije da umjetnost »prikazuje ono što je po čovjeka najbitnije« čime zahvaća u otvoren problem estetičkog esencijalizma koji podrazumijeva moguća rješenja estetičke i umjetničke krize 20. stoljeća.

Optika na ovaj način viđenih problema estetike Gjura Arnolda neporecivo daje pojam i lik Gjura Arnolda kao estetičara doista u sasvim novom svjetlu, nu također i u neporecivoj kako teorijsko-problemskoj, estetičko-filozofskoj tako i povijesnoj relevantnosti. Arnold je za Hrvatsku od izuzetne važnosti, ali ne samo hrvatskog »lokalnog«, »regionalnog« ili, kako se u Hrvatskoj često zlorado razmetljivom frazom kaže: samo provincijalnog ranga. Okolnost da se Arnold kao estetičar odsada može i čak mora vidjeti u novom svjetlu nije samo konstatacija stanja i domašaja projekta o Arnoldovoj estetici, premda, naravno, prvenstveno govori i o tome, nego je to ujedno jasan pokazatelj stanja istraživanja na cijelom području povijesti hrvatske estetike na kojem su, držimo to sada već dovoljno vidljivim, napravljeni zamašni pomaci u ekstenzitetu, ali, bez lažne skromnosti, također i u »intenzitetu«, na dovoljno visokoj razini koja se ne može više podcjenjivati, kako je to mnogima dugo bila omiljela navika. I napokon, dovođenje Arnolda kao estetičara u relacije s najvećim filozofijama i filozofima zapadnoeuropskog misaonog svijeta nije nikakva kompenzacija hrvatskog Minderwertigkeitsgefühl-a »zaraženog nacionalnom revnošću«, niti zakutna megalomanija, jer nije riječ o uspostavljanju znaka jednakosti u veličini, nego u identificiranju problema i tema nezaobilaznih za estetiku i umjetnost modernog doba.

GJURO ARNOLD KAO ESTETIČAR U KONTEKSTU KONTOVERZA HRVATSKE MODERNE. VI. ZAKLJUČAK

Sažetak

Općenito se ne bi moglo reći da je Gjuro Arnold u hrvatskoj kulturnoj povijesti prešućen i zaboravljen. O njemu su napisane, za prilike u Hrvatskoj dosta rijetko, čak dvije monografije kao samostalne knjige; spomenut je i obrađen (doduše na različite načine) uvijek u svim domaćim enciklopedijama i leksikonima, o njemu je napisano mnoštvo članaka i prikaza u kojima se o njegovom radu i kao pjesnika i kao pedagoga i kao filozofa govori u mnogo slučajeva sasvim pozitivno, često prepohvalno, a s druge strane prekritički sve do posve negativnih i posprdnih prosudbi. Pa ipak je Arnold, a ovdje prije svega imamo na umu njegovu filozofsku djelatnost, usprkos davnoj izuzetno afirmativnoj monografiji prof. dr. P. Vuk-Pavlovića, nekako marginaliziran, gurnut u pozadinu i ne baš uvažavan. Međutim, ako se u fokus interesa stavi jedan poseban aspekt Arnoldova filozofskog mišljenja, tj. estetička tematika i problematika, onda nije teško naći odgovor na »uzroke« i »razloge« zapostavljanja ili čak ironiziranja njegova rada. Krivnju za to snosi u prvom redu povijest hrvatske književnosti koja je svoj način promatranja i prosuđivanja stanovitog tradicionalističkog njegovog pjesništva, njegove pripadnosti »starima« i »konzervativnima« u sukobu »Mladih« i »starih« za vrijeme tzv. hrvatske Moderne (od cca 1890. do cca 1910), prenijela naprosto insuficijentno i sterilno, te dakako posve neopravdano i nedopustivo iz sfere književnopolovijesne historiografije na estetičko-filozofijski plan. K tome valja dodati kako su tzv. »naprednjaci« zajedno s tzv. hrvatskim »liberalima« zauzeli a priori negativistički stav spram Arnoldova liberalnog konzervativizma i deklarirane religioznosti (katoličke i filozofske). Međutim, ako se na estetička naziranja Gjura Arnolda primijene adekvatne, predmetu razmatranja razinom dorasle adekvatne interpretativne metode filozofijskog razumijevanja i ako ih se razmotri komparativno u europskom kontekstu, Arnoldovi estetički nazori pokazuju se u sasvim drugačijem liku od »uobičajenog« (bolje reći nametnutog): pokazuju visok rang poznavanja problema zajedno s procesualnom razinom meditacije i diskurzivnih dometa, punu suvremenost (modernost!) u nekim važnim, fundamentalnim momentima, te čak anticipativnu lucidnost u punopravnom dijalogu s velikim imenima novije i njemu suvremene europske misli. Nadalje, u primjeni adekvatne, inovirane metodologije i pristupa bez predrasuda (navlastito onih ideoloških, no i onih u formi estetičko-umjetničkih koncepcija i »programa«) otkriva se kako je Arnold u Hrvatskoj, osim svojih pravih ili s nerazporazumom vjernih sljedbenika, imao izuzetno velik utjecaj na shvaćanja kulture i umjetnosti slijedećih generacija: pozitivan, bez obzira je li se radilo o pravom razumijevanju Arnoldovih propozicija; to, naime, znači da taj utjecaj nije bio samo negativan, nikako samo negativan, kao što se na tome insistiralo desetljećima u nekim krugovima ili čak kod nekih autora posebice.

Donedavno marginaliziranje, zanemarivanje i čak podcjenjivanje Arnolda kao estetičara bio je ujedno pokazatelj općenite insuficijencije poznavanja i marginaliziranja hrvatske estetike kao takve, čak i negacije njene vrijednosti, nu također i smisla istraživanja njene faktične i povijesne, ali i filozofske važnosti odnosno njenih dometa. To je ujedno bio signum faktičkog umrtvljenog i (ili) anuliranog istraživanja na tom planu. Intenzivno i ekstenzivno istraživanje hrvatske estetičke misli na »slučaju« Arnold demonstrira time kako ga sada vidimo u novom svjetlu, te kako ga sada prosuđujemo, inovirano i modernizirano, da je Arnold kao estetičar s novom interpretacijom samo primjer kako su veliki pomaci učinjeni u novije vrijeme na planu povijesti hrvatske estetike; no isto tako koliko su takva pomicanja

i estetičke, filozofijske interpretacije, te ubuduće na mnogim presudnim točkama hrvatske povijesti kulture, filozofije i umjetnosti još uvijek ne samo tek mogući nego upravo urgentno potrebni; teorijski, a i praktički postulatívni.

GJURO ARNOLD ALS ÄSTHETIKER IM KONTEXT DER KONTROVERSE DER KROATISCHEN MODERNE. VI. SCHLUSS

Zusammenfassung

Daß Gjuro Arnold in der kroatischen Kulturgeschichte übergangen und verschwiegen wird, könnte man eigentlich nicht sagen. Über Arnold wurden, was für kroatische Verhältnisse recht selten ist, sogar zwei Monographien in Buchform herausgegeben; als Autor wird er (zwar jeweils unterschiedlich) stets in allen einheimischen Enzyklopädien und Lexika erwähnt und dargestellt, über ihn erschienen eine Menge Artikel und Arbeiten, in denen von seinem Wirken als Dichter, Pädagoge und Philosoph oftmals in sehr positivem Tone, oft auch mit übertriebenem Lob die Rede ist, andererseits wiederum allzu kritisch, ja sogar mit völlig negativen und geringschätzigen Urteilen. Dennoch wurde Arnold – hierbei denken wir in erster Linie an seine philosophische Tätigkeit –, trotz der ausnehmend affirmativen, vor vielen Jahren erschienenen Monographie von Prof. Dr. P. Vuk-Pavlović, in gewisser Weise marginalisiert, in den Hintergrund gerückt und nicht gerade geschätzt. Stellt man jedoch einen besonderen Aspekt des Arnoldschen philosophischen Denkens, d. h. die ästhetische Thematik und Problematik, in den Mittelpunkt des Interesses, so fällt es nicht schwer, eine Antwort auf die »Ursachen« und »Gründe« für die Vernachlässigung oder gar Ironisierung seiner Arbeit zu finden. Die Schuld dafür trägt in erster Linie die Geschichte der kroatischen Literatur, welche ihre Sicht und Beurteilung eines gewissen Traditionalismus in Arnolds Dichtkunst, seiner Zugehörigkeit zu den »Alten« und »Konservativen« im Konflikt zwischen »Alten« und »Jungen« in der Zeit der sog. kroatischen Moderne (von ca. 1890 bis ca. 1910) einfach unzureichend und steril übermittelt und, natürlich völlig zu Unrecht und unerlaubtermaßen, aus der Sphäre literargeschichtlicher Historiographie auf den ästhetisch-philosophischen Plan übertragen hat. Hinzukommt, daß die sog. »Fortschrittlichen« zusammen mit den sog. kroatischen »Liberalen« zu Arnolds liberalem Konservativismus und deklariertem Religiosität (katholischer und philosophischer) eine a priori negativistische Einstellung gewonnen haben. Wendet man auf die ästhetischen Ansichten Gjuro Arnolds jedoch adäquate, dem Betrachtungsgegenstand gerechte Interpretationsmethoden zum philosophischen Verständnis an und betrachtet man sie komparativ im europäischen Kontext, so zeigen sich die ästhetischen Ansichten Arnolds in einer ganz anderen Form, als es die »gewohnte« (besser gesagt: die aufgedrängte) ist: insofern nämlich zeigen sie einen hohen Grad der Problemkenntnis zusammen mit einem prozessualen Niveau von Meditation und diskursiver Leistung, vollkommene Zeitgemäßheit (Modernität!) in einigen wichtigen, fundamentalen Momenten, sogar antizipative Luzidität im gleichberechtigten Dialog mit großen Namen des neueren und für Arnold zeitgenössischen Denkens. Ferner entdeckt man in seiner Anwendung einer adäquaten, innovierten Methodologie und seinem vorurteilsfreien Zugang (insbesondere von ideologischen Konzeptionen und Programmen, aber auch von jenen ästhetisch-künstlerischen), daß Arnold in Kroatien, außer seinen wahren oder irrtümlichweise treuen Anhängern, einen ausnehmend großen Einfluß auf die Auf-

fassung von Kunst und Kultur bei den kommenden Generationen hatte. Dieser Einfluß war positiv, egal, ob es sich auch um das richtige Verständnis der Arnoldschen Propositionen handelte; d. h. daß dieser Einfluß nicht ausschließlich negativ, daß er keineswegs nur negativ war, wie dies jahrzehntelang in bestimmten Kreisen oder sogar bei bestimmten Autoren im besonderen immer wieder hervorgehoben wurde.

Die bis vor kurzem noch praktizierte Marginalisierung, Vernachlässigung oder gar Unterschätzung Arnolds als Ästhetikers war zugleich auch ein Zeichen für das allgemeine mangelhafte Verständnis und die Marginalisierung der kroatischen Ästhetik als solcher, ein Zeichen gar für die Ablehnung ihres Werts, aber auch des Sinns, den die Erforschung ihres faktischen und geschichtlichen, aber einfach auch ihres philosophischen Werts bzw. ihrer Leistungen haben könnte. Es war dies zugleich ein Signum für die faktisch zum Stillstand gebrachte oder annullierte Forschungstätigkeit auf diesem Plan. Die intensive und extensive Untersuchung des kroatischen ästhetischen Denkens demonstriert am Beispiel des »Falls Arnold«, an der neuen, innovierten und modernisierten Sichtweise, daß Arnold als Ästhetiker in neuer Interpretation nur ein weiteres Beispiel dafür ist, daß man auf dem Plan der Geschichte der kroatischen Ästhetik in neuerer Zeit große Fortschritte gemacht hat. Gleichzeitig aber wird klar, daß solche Schritte und ästhetischen, philosophischen Interpretationen auch in Zukunft an zahlreichen Stellen der kroatischen Kultur-, Philosophie- und Kunstgeschichte nicht nur erst möglich, sondern gerade unbedingt notwendig, theoretisch und praktisch postulativ sind.